

Cieger András

Küzdelem az arénában

Az erőszak szerepe a magyar parlamenti politizálásban a dualizmus korában*

Azok a régi szép idők...

1912 nyarán egy visszaemlékezésnek keresztelt kis röpirat jelent meg Lyka Döme tollából. Munkájában eszményi korszaknak festette le az 1880-as évek magyar parlamenti életét, ahol „nemcsak a nagy tudás, a bölcsesség, a ritka szónoki talentum volt képviselve, de a jó nevelés, a jó modor, a tiszteletudás még a legkisebb közkatonánál is dicséretreméltó módon jutott kifejezésre.”¹ Némi túlzással szólva Lyka félistenként ábrázolta az akkori kormánypárti és ellenzéki honatyákat, akik még legélesebb politikai küzdelmeik közepette sem feledték a nemzet érdekeit. Az azóta eltelt két-három évtized alatt azonban a képviselőház elvesztette méltóságát, nyugodt modorát és emelkedett stílusát. Munkaképtelenség, durva hangnem és erőszakosság jellemzi, amelyért elsősorban az ellenzék obstukcióját tette felelőssé. Lyka értékelésére minden bizonnyal nem csak az I. világháborút megelőző évek sorozatos parlamenti botrányai hatottak, hanem az a közvetlen és feltehetően pozitív élmény is, amelyet még huszonéves fiatalemberként a képviselőházi padosorokban szerzett.²

Lyka nosztalgiája a szoros- és átvitt értelemben is békebelinek nevezhető képviselőház – valamint saját fiatalsága – iránt oly erősnek bizonyult, hogy 1923 táján egy kisebb kutatást is finanszírozott, hogy számokkal igazolja az 1880-as évek parlamentjének kiválóságát, illetve az azóta tapasztalható süllyedést. Ezúttal azonban már nem az 1910-es évek, hanem a Horthy-korszak parlamentarizmusának kezdeti éveit jelentették a mélypontot. A Zelovich László által elvégzett vizsgálat szerint az 1922/23-as esztendő 214 ülésének körülbelül 1051 vitaórájából személyeskedésre, viszálykodásra és időpazarlásra összesen 336 óra (31,9%) ment el.³ Ellenben az 1885-ös év 155 ülésnapján a honatyák mindössze 1,7%-nyi beszédidőt pazaroltak egymás sértegetésére és hiábavaló pártviszályra.⁴

---

* Tanulmányomat az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatásával készítettem (kutatási téma: Mindennapok a Tisztelt Házban. A nagypolitika társadalomtörténete, 1865-1918).

¹ Lyka Döme: Visszaemlékezések a nyolcvanas évek parlamentjére. Budapest, Hornyánszky Ny. 1912. 6.

² Lyka Döme (1853-1937) 1878 és 1881, valamint 1884 és 1887 között volt tagja a magyar képviselőháznak.

³ Lyka Döme: Adatok a jelenlegi nemzetgyűlés működéséről. Bp. 1924. 8. A vizsgálati ívek egy része megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában (továbbiakban: OSZK Kt): Adatok a nemzetgyűlés működéséről. Lyka Döme pályatétele. OSZK Kt. Fol Hung 2188.

⁴ Lyka: Adatok, 48.

Homlokegyenest ellenkező kép tárul elénk, ha felütjük Mikszáth Kálmán korabeli tudósításait. Az 1880-as évek elején még ellenzéki gondolkodású újságíró több írásában is a törvényhozási munka hanyatlásáról beszél. Mindenekelőtt a képviselőknek a közügyek iránti növekvő közönyét ostromozta, de néhány konkrét ügy kapcsán szóvá tette az egyre durvuló hangnemet is. A parlamenti élet legismertebb krónikása maga is megjelölt egy eszményinek tekintett korszakot: *„Akik emlékeznek még a 60-as évek országgyűléseire, azok tudhatják legjobban, mennyivel nagyobb volt akkor még az érdeklődés s az erkölcsi kötelesség tudata.”*⁵ Ugyanakkor már a jelzett évtizeddel kapcsolatban is megfogalmazódtak ilyesféle kritikák. Törs Kálmán egy írásában háborgó tengerhez hasonlította az akkori képviselőház ülését, amelyen a honatyák *„vádolják egymást kölcsönösen hazaárulással s e vádat, mily aggodalommal rakják kölcsönösen zsebre s nem duellálnak érte másnap, de ha valamelyik tehetséghiánnyal vádolja a másikat, mennyire felzúdulnak általánosan, mint a darázs-fészek amibe belefúrnak s nincs engesztelés, nincs bocsánat, a vihar zúg és nincs ami lecsendesítse, fel kell oszlatni az ülést”*.⁶ De eszünkbe idéződik az a jól ismert karikatúra is az ellenzéki élclap, az *Üstökös* 1869-es évfolyamából, amely a képviselőház tanácskozását egy olyan rajzzal mutatta be olvasóinak, amelyen egymás torkát folytató, verekedés közben az elnöki pulpitust feldöntő honatyák láthatók.⁷

Iménti példáinkkal – melyek sorát még hosszan lehetne folytatni – azt szerettük volna jelezni, hogy korszakoktól függetlenül alig akadt olyan szemlélő, aki a modern parlamenti politika erkölcsi és szakmai színvonaláról ne süllyedésként írt volna. Máshol már hosszabban szóltunk arról, hogy ez a jelenség részben gyakori retorikai túlzás a közállapotokról szóló írásokban, részben pedig optikai csalódás is, hiszen az évtizedek során jelentős változásokon ment keresztül a nyilvánosság (pl. a tömegsajtó révén több információ jutott el a polgárokhoz a politika konfliktusos működéséről).⁸ Ugyanakkor nyilvánvalóan tudománytalan lenne elfogadnunk azt a korabeli vélekedést, miszerint pusztán az újságírók hibáztathatók a

⁵ Mikszáth Kálmán: Törvényhozók (1880. dec. 4.) In: Mikszáth Kálmán Összes Művei. Cikkek és karcolatok (továbbiakban: MKÖM CK) IX. Bp. 1969. 171-173. Lásd még: Mikszáth Kálmán: A pártok. (1881. jún. 12.) In: MKÖM CK X. 1970. 165-168.

⁶ Törs Kálmán cikkfogalmazványai. OSZK Kt. Analekta 6299.

⁷ *Üstökös* 1869. júl. 17. 29. sz. 230. Ez a kép ekkor még erős túlzásnak számított!

⁸ Cieger András: Politikai korrupció a Monarchia Magyarorszáján. Bp. 2011, 10-12.

parlamentről a közvéleményben kialakult negatív képért. Mikszáthot például több ízben illették efféle vádakkal, tudományos értekezésben és pamfletben egyaránt.⁹

Ezek előrebocsátása után azt szeretnénk megvizsgálni tanulmányunkban, hogy a történész vajon milyen szakmailag alátámasztható megállapításokat tehet egy annyira szubjektív, ám a mindenkori közbeszédben gyakran emlegetett problémával kapcsolatban, mint a politikai elit erkölcsi állapota. A politikai korrupcióval kapcsolatban már általunk is érintett témát ezúttal a dualizmus kori országgyűlési képviselők agresszív akcióin keresztül kívánjuk tanulmányozni. Még pontosabban arra vagyunk kíváncsiak, hogy igazolható-e az a kortársak által érzékelt változás, miszerint a parlamenti politika erőszakosabbá vált az évtizedek során? És ha igen, akkor milyen tényezőkkel magyarázható mindez és mennyire tekinthető sajátosan magyar jelenségnek?

Képviselői bűnök a falakon kívül

E meglehetősen nehéz kérdések megválaszolását kezdjük kissé messzebről, a parlament falain kívül zajló eseményekkel. Vizsgálatunk kiindulópontját a mentelmi esetek szinte egyedül számszerűsíthető adatsora képezi (*1.a-b táblázat*). Az évszázados gyökerekre visszavezethető, ám csak korszakunkban megszilárduló mentelmi jog a honatyák számára megbízatásuk időtartamára védelmet biztosított a különféle hatósági eljárásoktól, amelyek akadályozhatták népképviselői tisztségük gyakorlásában. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a képviselőt nem helyezhették büntetőeljárás alá (a tettenérés kivételével), amíg arra a mentelmi bizottság javaslatára a képviselőház nem adott engedélyt. Az ügyészségnek vagy a bíróságnak tehát minden egyes esetben írásban kérvényeznie kellett az adott honatya mentelmi jogának a felfüggesztését. Továbbá maga a képviselő is fordulhatott bejelentéssel a bizottsághoz, amikor úgy ítélte meg, hogy mentelmi joga csorbult valamilyen körülmény folytán.¹⁰

---

⁹ Lásd például Schvarcz Gyula: Adalék a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez. Budapest, 1889, 65-67; Nemiró [Meszlényi Lajos]: A nem igen tisztelt házból. Szabadon Mikszáth Kálmán után. Székesfehérvár, 1888. 6. („a tisztelt Házat/kezdik nem tisztelni/mióta Kálmánunk/szok róla viccelni”).

¹⁰ A kérdés terjedelmes jogtörténeti szakirodalmából lásd pl. Pecze Ferenc: A mentelmi jog a dualizmus korában. Jogtörténeti Közlöny 1960. 11. 619-628.; Sente Zoltán: A mentelmi jog története Magyarországon 1990-ig. In: A képviselők jogállása. Szerk. Soltész István. 1. rész. Bp. 1996, 256-271. Történeti elemzését lásd: Tóth-Barbalics Veronika: A főrendiház mentelmi bizottságának működése, mentelmi ügyek a főrendiházban a dualizmus időszakában. In: *MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport évkönyve 2010/2011*. Réfi Attila, Sziklai István (szerk.). MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Budapest 2011. 137-175.

A mentelmi ügyek tehát éppen azokról az esetekről adhatnak áttekintést, amikor a képviselő személyével kapcsolatban (döntően elkövetőként, ritkábban sértettként) valamilyen jogsértés gyanúja merült fel. A vizsgált korszak egészére kiterjedő adatsorból – minden pontatlansága és esetleges hibái ellenére – átfogó képet alkothatunk a dualizmus kori képviselőház „erkölcsi állapotáról”. Az adatok elemzésekor természetesen óvatosnak kell lennünk, hiszen a mentelmi bizottság hatásköre, döntési elvei és eljárási rendje – különösen a kezdeti években – sokat formálódott, mint ahogy a büntetőjogrendszer is jelentős változásokon ment keresztül (gondoljunk csak az 1880-ban hatálybalépett BTK-ra, a Csemegi-kódexre). Mindezen megfontolások ellenére is beszédesek a számok.

Ami első pillantásra is jól látszik, az a mentelmi esetek számának fokozatos növekedése: míg az első parlamenti ciklusban 7 ügyről tudunk, addig az utolsó országgyűlés ideje alatt már 382 mentelmi esetet rögzített a hivatalos parlamenti krónika. Még precízebben ez azt jelenti – figyelembe véve a parlamenti ciklusok eltérő hosszát –, hogy 2,3 ügyről a korszak végére 44,9-re emelkedett a honatyákkal kapcsolatba hozott rendőri vagy bírósági esetek éves átlaga. Ám még ennél is több ügyel foglalkozott a mentelmi bizottság 1906 és 1910 között: éves átlagban nagyjából 67 esettel, ami kb. 29-szeres növekedés a kezdeti évekhez képest.

1.a táblázat: *A képviselőházhoz beérkezett mentelmi ügyek megoszlása országgyűlési ciklusonként (1865-1901)*¹¹

Ciklus	Esetek száma	Felfüggesztve	A felfüggesztés elutasítva	Nincs döntés, visszavont
1865/68	7	3	1	3
1869/72	7	5	1	1
1872/75	17	6	11	0
1875/78	31	14	12	5
1878/81	29	20	5	4
1881/84	39	28	5	6
1884/87	62	34	17	11
1887/92	46	23	23	0
1892/96	119	84	34	1
1896/1901	189	114	40	35

1.b táblázat: *A képviselőházhoz beérkezett mentelmi ügyek megoszlása országgyűlési ciklusonként (1901-1918)*

Ciklus	Esetek száma	Felfüggesztve	A felfüggesztés elutasítva	Nincs döntés, visszavont
1901/05	175	109	28	38
1905/06	89	30	9	50
1906/10	270	168	47	55
1910/18	382	118	59	205

¹¹ A mentelmi esetek egészen pontos számát több okból is nehéz meghatározni: más számot közölnek a képviselőház elnökének az országgyűlési ciklusokat záró jelentései; eltérő adatot kapunk, ha a képviselőházi naplókban és irományokban szereplő bizottsági jelentéseket összesítjük, végül ugyancsak más eredményre jutunk, ha levéltári iratcsomókban 1896 után gondosan megőrzött akták (MNL OL K2 A VIII. 2. 424-438. cs.) alapján készítünk statisztikát. Az eltérő számítás több okkal magyarázható: egyes ügyekben több képviselő is érintett lehetett, más esetek kétszer is a bizottság elé kerülhettek, mindazonáltal nagyságrendi eltérés nincs a különböző összesítések között. Az *1.a táblázat* a képviselőházi naplók és irományok adatai, az *1.b táblázat* a levéltári iratok alapján készült. A későbbiekben azonban az adatok további pontosítása szükséges.

Az előfordult eseteket az iratokban említett kihágások illetve büntettek jellege szerint csoportokra bontottuk (2.a-b táblázat). A képviselőház falain kívül – de sokszor egyáltalában nem függetlenül a parlamenti politikától – a leggyakrabban elkövetett bűncselekmény a rágalmozás és a becsületsértés volt. Sem a tény, sem a dinamikus növekvő esetszám nem meglepő, hiszen egyszerűen szólva: a politikus legfőbb munkaeszközei a szája és a tolla. Márpedig ezt a bűncselekményt leginkább nagy nyilvánosság előtt előszóban (pl. népgyűléseken, választási beszédekben) vagy egy újság hasábjain nyomtatott formában követték el. Ráadásul a politikusi és az újságírói mesterség a korszakunkban nem vált el élesen egymástól: rendszerint 15-20 képviselő valamelyik lap munkatársa is volt, így méginkább ki voltak téve annak a veszélynek, hogy egy-egy élesebb hangú cikkük miatt beperlik őket.

A becsületsértések és a rágalmozások számának az emelkedése azonban egy másik jelenségre is visszavezethető. Korszakunkban ugyanis az emberek egyre nagyobb csoportjait érintette meg a politika, egyrészt a műveltségi színvonal (például az olvasni tudás) emelkedésének, másrészt a tömegsajtó kialakulásának köszönhetően, harmadrészt pedig a növekvő társadalmi feszültségekre megoldást kínáló új politikai mozgalmak (mindenekelőtt a tömegpolitizálás eszköztét sikeresen alkalmazó szociáldemokrácia) megjelenése következtében. Számottevően megnőtt tehát a politikai eseményekről véleményét formálók köre a nagyvárosokban, így a politikai vetélkedést sem lehetett már a parlament falai közé szorítani: a küzdelem kilépett az emberek elé az utcára (pl. utcán is árusítható hírsajtó és a politikai nagygyűlések révén). A politikusoknak – a szűk választójog ellenére is – egyre többet kellett törődniük a nyilvánosság előtt róluk kialakuló képpel. Ugyanakkor e változások egyik következményeként a közéleti szereplők, illetve az elitcsoportok egymás ellen folytatott politikai csatározásainak is kedvelt eszközévé vált az ellenfél befeketítése, erkölcsi fedhetetlenségének a kikezdése a nyilvánosság előtt. Éppen ezért a politikai tőkét jelentő reputáció, a jó hírnév megőrzése a politikusok számára elsődleges – ám igencsak küzdelmes – feladattá vált.¹² Az ekként jellemzett folyamatnak témánk szempontjából legalább két fontos következménye volt. Egyfelől a politikusok egyre gyakrabban rágalmozták egymást valamilyen bűncselekménnyel, illetve sértették meg egymás becsületét valamilyen gyalázkodó kifejezéssel a nagy nyilvánosság előtt szóban, illetve „nyomtatvány vagy nyilvánosan kiállított képes ábrázolat” útján. Másfelől megszaporodtak azon jogszabályok is, amelyek egyre több paragrafussal

---

¹² Cieger András: Politikai korrupció a Monarchia Magyarországn. Bp. 2011, 131-134.

igyekeztek minél pontosabban és minél szigorúbban szabályozni a közéleti aktivitás ezen területét, ez pedig ugyancsak növelhette a bűnesetek számát.¹³

2.a táblázat: *A képviselőházhoz beérkezett mentelmi ügyek megoszlása a bejelentett bűncselekmények típusa szerint (1865-1901)*¹⁴

Ciklus	(1)Rágalmazás, becsületsértés	(2) Izgatás, büntettre való felhívás	(3) Párbaj	(4) Hatóság elleni erőszak, testi sértés stb.	(5) Pénzügyi jellegű bűncselekmények	(6) Egyéb
1865/68	2	2	0	0	2	1
1869/72	4	0	0	0	2	1
1872/75	4	2	0	3	3	5
1875/78	13	2	3	2	7	4
1878/81	5	5	7	2	7	5
1881/84	6	3	23	1	1	5
1884/87	24	0	23	8	5	2
1887/92	23	0	16	2	2	3
1892/96	46	1	45	7	10	10
1896/1901	55	4	86	18	18	8

¹³ A becsületsértés és a rágalmazás büntetettét érintő törvények: 1848: 18. tc. 10-12. §; 1878: 5. tc. 258-277. §, 1879: 40. tc. 41. §; 1897: 34. tc. 16. §; 1914: 14. tc. 20. és 43. §; 1914: 41. tc.

¹⁴ A táblázatba minden olyan esetet felvettem, amelyet a mentelmi bizottság letárgyalt, függetlenül attól, hogy a plénum végül határozott-e a felfüggesztésről. Az ügyeket magam csoportosítottam a büntett jellege szerint: (1): rágalmazás, becsületsértés, hamis vád, felségsértés sajtó útján, tiltott közlés. (2): izgatás, büntettre való felhívás, lázítás, hazaárulás. (3): párbaj, párbajsegédlet. (4): testi sértés, hatóság elleni erőszak, emberölés, közrend elleni kihágás, ingó vagyron rongálása, csendháborítás. (5): sikkasztás, csalás, okirat-hamisítás, hamis eskü, csalárd bukás, hűtlen kezelés, vámkihágás stb. (6): zugírászat, vadászati kihágás, népfelkelési szemle elmulasztása, állategészségügyi kihágás, sebeshajtás, engedély nélküli népgyűlés rendezése, sajtóvétség (pl. kaució vagy kötelempéldány elmulasztása) stb.

2.b táblázat: *A képviselőházhoz beérkezett mentelmi ügyek megoszlása a bejelentett bűncselekmények típusa szerint (1901-1918)*

Ciklus	(1) Rágalmazás, becsületsértés	(2) Izgatás, büntettre való felhívás	(3) Párbaj	(4) Hatóság elleni erőszak, testi sértés, stb.	(5) Pénzügyi jellegű bűncselekmények	(6) Egyéb
1901/05	62	8	58	6	25	16
1905/06	43	5	18	5	6	12
1906/10	123	27	61	15	15	27
1910/18	216	15	19	22	67	39

A verbális erőszak speciális esetének tekinthető az izgatás, amely a büntető törvénykönyv szerint irányulhatott az alkotmány, a törvények, a hatóságok vagy az állampolgárok valamelyik osztálya, hitfelekezete illetve nemzetisége ellen. Ugyancsak el lehetett követni szóban és írásban, de feltétele volt még e bűncselekmény megállapításának, hogy az elhangzott mondatoknak közvetlen felhívást kellett tartalmaznia valamilyen büntett elkövetésére. A fenti leírásból kiténik, hogy itt egyértelműen politikai jellegű bűncselekményről beszélhetünk. Rendszerint belpolitikai válsághelyzetek idején fordultak elő ilyen jellegű esetek: lásd például a Bosznia okkupációja és a különféle korrupciós ügyek nyomán kibontakozó utcai tömegtüntetéseket 1879-1880-ban, vagy az antiszemita zavargásokat 1883 táján. A 20. század elején viszont zömmel már a nemzetiségi ellentétek elmélyülésével, illetve a parlamenti élet válságával álltak összefüggésben az izgatási ügyek, amelyekben rendszerint tömegmegmozdulásokat szervező, illetve erőszakra bujtogató újságcikkeket író honatyákat vádolták meg.

Sok elemzés született már a párbajozás 19. századi divatjáról, annak rítusairól és lélektanáról, itthon és külföldön egyaránt. A párbajozás elharapódzása a személyes erkölcsi és érzelmi motívációkon túl, minden bizonnyal elsődlegesen a magasabb presztízsű társadalmi csoportok által kínált magatartásminták követéséből fakadt: a párbajképesség az „úriemberség” egyik fontos mércéjévé vált. Márpedig az elit „becsületbeli” ügyekben kivonta magát a modern

polgári jogrendszer hatálya alól, mert nem bízott abban, hogy az állami igazságszolgáltatás a maga hosszadalmas eljárásaival képes megóvni magán- és közéleti reputációját. Különösen igaz ez a politikusok esetében, akiknek nem lehetett könnyű elfogadni, hogy a modern politika éppen ekkoriban formálódó világában a jog nagyobb teret biztosít a kritikának: „*a politika terén működő egyén, ezen nyilvános szereplésében a közvélemény bírálata alatt áll s mint ilyen, politikai nézetei vagy álláspontja rosszállásnak ki van téve*”, azaz a közszereplőknek akár a keményebb mondatokat is el kell tűrniük, ha azok politikusi működésükre vonatkoznak.¹⁵ Csakhogy a politikusok esetében a magán- és a közéleti cselekvés nem különült el élesen egymástól: gyakran előfordult, hogy egy politikust közéleti magatartásának bírálatán keresztül valójában jellemében támadták meg.

Ugyanakkor a modern nyilvánosság kialakulása az egyéni politikusi érvényesülésre is nagyobb lehetőséget kínált: a sajtó hasábjain egy fiatal ellenzéki képviselő hamar híressé/hírhetővé válhatott, ha például a plenáris ülésen megvívott éles hangvételi szópárbaját a vívóteremben is tovább folytatta egy-egy befolyásos kormánypolitikussal szemben. Kétségtelen azonban, hogy az ellenzék részéről a századforduló táján a botránypolitizálás már egyfajta pótcselekvés is volt. A gyakorivá váló és legtöbbször érdemi küzdelemmel nem is járó látszatópárbajok a politikai konfliktusok megoldására nem, legfeljebb fájdalommentes kezelésére voltak alkalmasak. Ezáltal a képviselőházban elhangzott illetve az újságokban leírt egyre sértőbb kijelentések is könnyen súlytalanná válhattak, hiszen komolyabb következménnyel nem kellett senkinek számolnia.

Sok kortársi vélekedéssel szemben nem gondoljuk, hogy a párbajozás elterjedése valamiféle visszatérés lett volna a középkori viszonyok közé, a régi feudális szokások világba.¹⁶ Paradox módon, sokkal inkább a közélet átalakulásának egy vadhajításaként értékeljük. Ha a képviselői elitre szűkítjük a jelenség vizsgálatát, akkor úgy látjuk, hogy a „párbajmánia” egyrészt a közéleti szereplők sajátos védekező mechanizmusa volt a presztízsüket fokozódó mértékben kikezdő kritikákkal szemben. Másrészt az ellenzék egyik harci eszközeként is szolgált, melynek célja az egyéni érvényesülés (politikusi karrier), illetve a szavazatszerzés (esetleges választási győzelem), ám ez utóbbi a merev közjogi berendezkedés keretei között szinte lehetetlennek tűnt, így a párbajozás inkább csak pótcselekvés lehetett az ellenzéki pártok

¹⁵ A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése, 1885. márc. 19. MNL OL K 1. (Képviselőház, elnöki iratok) 1037/885 10. csomó. Verhovay Gyula A Függetlenség hasábjain (1884. nov. 12. 312. sz.) írt cikkében képviselőtársára, Csanády Sándorra tett sértő megjegyzéseket.

¹⁶ Jó áttekintését adja a párbajozás egykorú és modern szakirodalmának, valamint a jelenség sokféle (jogtörténeti, szociológiai, társadalomtörténeti stb.) elemzési lehetőségeinek: Ságvári György: Clair Vilmos és a párbaj. Előszó. In: Clair Vilmos: Magyar párbaj. Osiris, Bp., 2002. 15-84.

politikusai részéről. A párbajozás néhány évtizedig tartó divatját végül sikerült mérsékelni, ugyanakkor kétségtelen, hogy – minden látszólagossága ellenére – több politikus halálát okozta, valamint hozzájárult a verbális és a fizikai erőszak meghonosodásához a közéletben.

A közölt táblázatból jól kitűnik, hogy a képviselői párbajok számának első megugrása az 1880-as évek elejére tehető, ami egybevág az országos bírósági statisztikákkal is. A *Borsszem Jankó* 1882 szilveszteri számában már úgy ábrázolta a képviselőház épületét, mint amelyet vívóteremmé és lövöldévé alakítottak át a harcias kedvű honatyák számára. Az alaprajz mellé a lap szerkesztője egy tréfás törvényjavaslatot is mellékel, amely úgy kívánta hozzáigazítani a parlamentarizmus rendszerét „a gyakorlat igényeihez és a megváltozott társadalmi felfogáshoz”, hogy abban a sértő szavak, illetve a fegyverek ereje legyen a döntő például a választásokon vagy a Ház belső működése során.¹⁷

A parlamenti elit körében a „párbajmánia” a virágkorát a századforduló éveiben élte (ez megfelel az országos tendenciának is), ám e színpadias – drámai vagy komikus – konfliktuskezelési mód csak az I. világháború kirobbanásakor szorult vissza látványosan.¹⁸ Addig viszont bőszen párbajozott fiatal és idős képviselő, ellenzéki pártvezér és miniszter, sőt az éppen hivatalban lévő miniszterelnök is (pl. Wekerle Sándor 1907-ben, Tisza István 1913-ban). Ugyanakkor az 1903-ban megalakult Országos Párbajellenes Szövetségnek ugyancsak egy képviselő, Rakovszky István (1847-1910) lett az elnöke, alelnöke pedig Dessewffy Arisztid volt, aki a képviselőház háznagy irodáját vezette. 1901-től ugyancsak a képviselőházban találjuk a párbajellenes mozgalom másik harcosát, Vázsonyi Vilmost is.

Az eddig elmondottak után meglepő lehet, de a képviselők által a parlament falain kívül elkövetett egyéb tettelegességek száma végig a korszakban alacsony maradt (az 1880-as évektől átlagban évi 2-3 eset). Pedig tág kategóriáról van szó: az erőszakkal való fenyegetéstől, a csendháborítástól a rongáláson és a könnyű testi sértésen át a hatóság elleni erőszakig, illetve az emberölésig terjed a skála. A korszak rendőrségi és bírósági

---

¹⁷ *Borsszem Jankó* 1882. dec. 31. XV. évf, 53. sz. 4-5. Az első olyan mentelmi ügyre, amelyben képviselők voltak érintve párbajozás miatt, 1877 őszén került sor, ám a honatyák ekkor még csak párbajsegédként vettek részt a küzdelemben.

¹⁸ Fontos megjegyezni, hogy az esetek nagy száma abból is fakadt, hogy egy párbajban akár hat képviselő is szerepelhetett, hiszen a két párbajozón kívül 2-2 segéd is jelen volt, akik részvételét a törvény szintén büntetni rendelte. Ez a helyzet többször előfordult, hiszen a képviselők gyakran párttársaikat kérték fel segédkezni. Szintén nem hagyható figyelem nélkül, hogy számos párbaj esetén a mentelmi bizottság kétszer készített jelentést az esetről, ugyanis a fokozatosan kialakuló gyakorlat szerint a bírósági eljárás kezdetén, majd az ítéletet követően is döntenie kellett a mentelmi jog felfüggesztéséről, ebből következően a párbajok tényleges száma a táblázatban feltüntetett adatoknál kevesebb volt (ez azonban nem változtat a párbajok emelkedő tendenciáján).

statisztikáiban rendszerint e bűncselekménytípusok vezettek, míg azonban az alsóbb társadalmi rétegekben gyakorinak számított a direkt fizikai erőszak, az elit körében ennél kifinomultabb bűncselekményekkel nagyobb számban találkozhatunk (lásd például a pénzügyi jellegű bűneseteket, amelyeket itt most nem elemzünk). A mentelmi ügyek között például kávéházban a képviselőtársával, a választási harc hevében az ellenfél kortesével vagy tüntetésen a kivezényelt rendőrrel verekedő honatyákról olvashatunk.

A mentelmi ügyekben egyaránt szerepeltek ellenzéki és kormánypárti képviselők, ám azon honatyák között, akik ellen a legtöbb mentelmi bejelentés érkezett, már döntően ellenzékieket találunk (3. táblázat). Míg a kormánypártiak jellemzően egy-egy párbaj miatt vagy pénzügyi bűncselekmény gyanújával kerültek a mentelmi bizottság elé, addig az ellenzéki képviselők mentelmi jogának a felfüggesztését zömmel párbaj, becsületsértés és hatóság elleni erőszak miatt kezdeményezték. Vélhetően azért, mert leginkább az ellenzékieknek volt fontos – egyéni és pártérdekből egyaránt –, hogy élehangú választási beszédekben, gyűjtő hangú újságcikkekben vagy éppen párbajok kiprovokálásával, tüntetések szervezésével tartsák állandó nyomás alatt a kormányzati hatalom birtokosait. Egyébként is elmondható, hogy a rekorderek között a korabeli közvélet jól ismert botrányhőseit találjuk (pl. Csatár Zsigmondot, Verhovay Gyulát, Lengyel Zoltánt, Markos Gyulát), illetve azokat a honatyákat, akik az általuk felkarolt ügyekért már-már megszállottan küzdöttek, számos konfliktust felvállalva (lásd a gyilkosság áldozatává vált békéscsabai Áchim Andrást és a kényszerűen Amerikába vándorolt szentesi honatyát, Sima Ferencet). Mellettük azonban a századfordulótól kezdve a nemzetiségi képviselők is megjelennek a bűncselekményekkel gyakran meggyanúsított honatyák listáján, amely mindenekelőtt a magyarosító kormányzati politika és a passzivitással szakító nemzetiségi pártok mélyülő konfliktusával magyarázható. A nemzetiségi pártok képviselői egyre élesebben adtak hangot kritikájuknak (pl. újságcikkekben, választási beszédekben), az állami hatóságok pedig egyre határozottabban igyekeztek jogi eljárásokkal megakadályozni további tevékenységüket.

3. táblázat: *A legtöbb mentelmi ügyben érintett képviselők országgyűlési ciklusonként*

Ciklus	Név	Mentelmi ügyek száma	Pártállás
1875/78	Csatár Zsigmond	4	függetlenségi
1878/81	Verhovay Gyula	4	függetlenségi
1881/84	Verhovay Gyula	5	antiszemita
1884/87	Verhovay Gyula	7	antiszemita
1887/92	Csatár Zsigmond	4	antiszemita (pk)
1892/96	Sima Ferenc	25	48-as Ugron p.
	Drakulits Pál	8	Nemzeti párt (szerb)
1896/1901	Sima Ferenc	23	48-as Ugron p.
	Pichler Győző	9	függetlenségi
1901/05	Győrffy Gyula	8	szabadelvű
	Eötvös Bálint	6	függetlenségi
1905/06	Lengyel Zoltán	5	függetlenségi
1906/10	Skicsák Ferenc	14	nemzetiségi klub
	Markos Gyula	10	függetlenségi
	Hodza Milán	8	nemzetiségi klub
1910/18	Serbán Miklós	22	nemzetiségi
	Skicsák Ferenc	16	nemzetiségi
	Nagy Sándor	13	munkapárti
	Áchim L. András	11	parasztpárti

Házon belüli erőszak

A küzdelem és az ahhoz gyakran társuló érzelmi túlfűtöttség a politizálás természetes velejárója, elég ha a képviselőjelöltek választási vetélkedésére gondolunk vagy elolvasunk egy-egy felfokozott hangvételű interpellációt a képviselőházi naplóban. Nem véletlenül szokás a parlamentet időnként arénaként ábrázolni a publicisztikákban és a szépirodalmi művekben. A pártok versengése, az érvek és ellenérvek csatája révén tehát a konfliktus és az indulat jelen van a mindenkori politikában, éppen ezért nehéz meghatározni azokat a fordulópontokat a magyar országgyűlés történetében, amelyek jelentősebb változásokat jeleznek a közélet erkölcsi állapotát illetően. Ráadásul az erőszak igen változatos formákat

ölthetett, kezdve a verbális agressziótól (pl. sértő kifejezések használata), a különböző obstrukciós technikákon (zajkeltés, kiabálás, hivatalnokok munkájának akadályozása stb.) keresztül a fizikai tettelegességig (verekedés, rongálás), sőt a gyilkossági kísérletig.¹⁹

Jóllehet 1869 júniusában jókora feltűnést keltett és nagy indulatokat kavart Irányi Dániel beszéde, amelyben bebörtönzött képviselőtársa, Böszörményi László halálra kínzásával vádolta meg az igazságügyi minisztert, azt mégsem tekintjük a hanyatlás egyik első jelének.²⁰ Ugyanis Irányi sértő kijelentése elszigetelt eset maradt, nem gerjesztett valamiféle negatív fordulatot a parlamenti politizálásban. Ráadásul az ügy megítélése közel egyöntetű volt: a képviselőház rosszallást kimondó határozatát ellenszavazat nélkül fogadták el a honatyák. Irányi párttársai is inkább elhagyták az üléstermet és nem vettek részt a szavazásban, megőrizve ezzel – ha a gesztusok szintjén is – a Ház egységét e kérdésben.

Néhány évvel később, 1872 táján azonban már mutatkoztak olyan negatív vonások, amelyek attól kezdve visszatérő elemeivé váltak a hazai parlamenti életnek. Gondoljunk csak a különféle obstrukciós technikákra (pl. választójogi törvényjavaslat agyonbeszélésére), amelyek ekkor kerültek először kipróbálásra a magyar országgyűlésben, de említhetjük a csalásokkal tarkított képviselőválasztásokat, illetve a magánviszonyokra is kiterjedő lejárató kampányokat. A kormányzati politikusok jó hírvének tudatosan megtervezett befekettítése és a politikai támadások hangnemének a durvulása egyértelműen ennek az időszaknak a fejleménye. Mindez egyfelől a kibontakozó belpolitikai válsággal magyarázható, amely során – ekkor még csak időlegesen – felbomlott az a politikai erők között korábban létezett

---

¹⁹ Sajnos nem igen alkalmazhatóak a szűk elitcsoporton belüli konfliktusok elemzésére a kollektív erőszakkal foglalkozó tengernyi szakirodalom szempontjai, sem például Norbert Eliasnak a társadalom civilizációs folyamatait (így például az erőszak szerepének a változását) áttekintő munkája. Csupán két témabavágó munkát találtunk. Christopher Gandrud a jelenkori demokratikus parlamentekben vizsgálta statisztikai módszerekkel a fizikai erőszak előfordulását. A szerző alapvetően a politikai rendszerek intézményi jellemzőivel igyekszik magyarázni a jelenséget, és arra a következtetésre jut, hogy azokban az országokban, ahol túlzottan aránytalan a választási rendszer, vagy nem működik a parlamenti váltógazdaság (azaz az ellenzéknek kicsi az esélye a kormányzásra), ott gyakoribb az erőszak a törvényhozásban. Bár e megállapítás a modern politikai rendszerekre vonatkozik, mégis relevánsnak véljük témánk szempontjából is. Ugyanakkor maga a szerző is jelzi, hogy további árnyalt vizsgálatokra lenne szükség. Lásd: Christopher Gandrud: Two Sword Lengths Apart: Credible Commitment Problems and Physical Violence in Multi-party Elected National Legislatures. (2014) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2044278 Tobias Kaiser gondolatgazdag tanulmánya a parlamenti épületekben és azok környezetében lejátszódó erőszakos akciókat vizsgálja alapvetően kommunikációs szempontból. A szerző a fizikai összetűzésekre úgy tekint, mint a politikai párbeszéd szélsőséges formájára (ahol a szavak helyett az ököl beszél), és alapvetően az események szimbolikus funkcióit térképezi fel írásában, hiszen itt az erőszak célja általában nem a megfélemlítés, sokkal inkább a hagyományos értelemben vett párbeszéd kikényszerítése. Tobias Kaiser: „Brachialgewalt [...] in der Kathedrale der nationalen Legislative” Gewalt als Extrem parlamentarischer Kommunikation. In: Das Parlament als Kommunikationsraum. Hrsg. Andreas Schulz, Andreas Wirsching. Droste, Düsseldorf, 2012, 195-226.

²⁰ Irányi Dániel 1869. június 24-én (35. ülés) elhangzott kijelentését lásd Az 1869-ik évi ápril hó 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. II. köt. Szerk. Nagy Iván. Pest, 1869, 94.o.

konszenzus, amely képes volt biztosítani a törvényhozás kiegyensúlyozott működését. Másfelelől a személyeskedést sem nélkülöző vádaskodás beépülése a politikusi fegyvertárba bizonyos szempontból szükségszerű velejárója volt annak a korszaknak, amely a parlamentáris politikai rendszer teljes kiépülését (például a pártalapú politizálást) és annak tartós működését hozta el. Csakúgy, mint a nyugat-európai államokban, a közéleti visszaélések elleni harc fő szószólói nálunk is a politikai élet marginális és legtöbbször a fennálló rendszerrel szemben igen kritikus politikai tömörülései voltak, amelyek egyrészt a korrupciós retorika sikeres alkalmazásával tényleges súlyuknál nagyobb és látványosabb eredményeket érhettek el (például kormányzati tisztviselők lemondását), másrészt az egyes konkrét ügyek kapcsán megfogalmazott erkölcsi kifogásaikat gyakran nagyították fel a politikai berendezkedés egészét érintő átfogó bírálattá.

Csakhogy a politizálás új módozatainak a megjelenése az 1870-es években a parlamentről alkotott kedvező kép megváltozásának a veszélyét is magával hozta, mint ahogy erre Sennyey Pál idejekorán figyelmeztette képviselőtársait: *„midőn egymás fölött politikai fölényt akartunk nyerni, mi ismétlem, az alkotmányos élet természetében fekszik, egymást vádolva, hogy ne mondjam, gyalázva: majdnem oda vittük a dolgot, hogy a nemzetben már-már az intézmény iránti hit és bizalom is megingott”*.²¹

Tisza Kálmán tizenöt évi kormányzása hosszú időre stabilizálta az 1875-ben létrejött új kormánypárt, a Szabadelvű Párt hatalmát. Ez azonban korántsem jelentette azt, hogy a parlamenti élet visszatért volna régi formái közé. A szilárd kormánypárti többség kialakulása következtében az egyre súlytalanabbá váló ellenzék többször nyúlt a korábban említett botránypolitizálás eszközéhez a képviselőház falain kívül és belül egyaránt, amelyhez az ürügyet rendszerint különféle korrupciós ügyek szolgáltatták. E politika ugyan érhetett el átmeneti sikereket (például egy-egy kormányzati politikus bukását, kisebb frakciók kiválását a Szabadelvű Pártból), ám hosszabb távon legfeljebb ellenzéki karrierok elindításában, előrelendítésében játszott meghatározó szerepet. Mikszáth Kálmán már úgy látta, hogy ez, a közjogi alapon szerveződött merev pártstruktúra hatására kényszerűen választott ellenzéki taktika a teljes hazai politikai intézményrendszer és az elit tekintélyének a lejáratódását okozza: *„E botrányok, melyek parlamenti élet háta mögött, de mégis annak közvetlen közelében támadnak és tenyésznek gomba módra, rontják tekintélyünket, hitelünket, becsületünket kifelé, s fölizgatják, megmérgezik és eltompítják a közvéleményt befelé. [...] Az, hogy a parlamenti élet sorvadásban sínylik, s kormányrendszerünket a korrupció széles*

²¹ Lásd Sennyey Pál 1872. október 7-i felszólalását (25. ülés) Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. köt. szerk. Nagy Iván, Bp. 1872. 279.

fekélyei borítják. Ez a seb fakad ki minden botrányban, mégpedig azért botrány alakban, mert az erkölcsrontó, és a romlottságot takargató Tisza-rendszer, s erőszakolt parlamenti viszonyok nem engedik, hogy más alakban toroltassék meg a bűn vagy a hiba. [...] A kormánypart többségének erkölcsi korlátoktól ment hatalma elfogta a politikai pártok törekvéseinek kútforrását, s az ellenzéki pártok nem képesek többé a parlamentáris harcokban diadalra számítani, legkevesbé akkor, midőn a fönnálló kormányrendszer ellenőrzéséről van szó. A többség diadalmaskodik, s a kormány uralkodik tekintet nélkül arra, van-e a házban ellenzék vagy nincs. És az ellenzék? Az ellenzék a jövő reményében tartja fönn magát a többség nyomása alatt, s mivel nincs módjában a parlamenten belül teljesíteni kötelességét, a parlamenten kívül kénytelen folytatni a harcot.”²²

Az 1870/1880-as évek fordulójának parlamenti élete éles szóváltásoktól, párbajok zajától és tüntetők kiabálásától volt hangos. A botrányok központi szereplői gyakran pályájuk elején járó fiatal (30 év körüli) képviselők voltak. Ilyen volt például ifj. Pázmándy Dénes, aki alig egyévnnyi képviselői múlttal a háta mögött, 1879-ben interpellációval, újságcikkkel, végül párbajjal vette üldözőbe Szapáry Gyula pénzügyminisztert, aki hivatali információit gyaníthatóan magánvagyonára gyarapítására használta fel. Verhovay Gyula ugyancsak frissen megválasztott ellenzéki honatya és párttársa, Herman Ottó, a negyvenes éveiben járó, de újdonsült politikus leleplező újságcikkeket tett közzé egy olyan pénzintézet gyanús gazdálkodásáról, amelyet a kormányparti elit tartott irányítása alatt. A cikksorozat következménye mi más is lehetett volna, mint párbaj. A pisztolygolyótól súlyosan megsérült Verhovay egy csapásra közismert politikus lett, sőt a véres párbaj hírére több napig tartó zavargás tört ki Budapesten. Egy eliten belüli politikai konfliktus lényegében ekkor került ki először a képviselőház falai közül az utcára. Erre korábban csak a választások idején, többé-kevésbé ellenőrzött, szervezett formában került sor, a tüntetők pedig (például politikailag fontos ünnepek, megemlékezések alkalmával) általában csak az erőszak szimbolikus eszközeihez nyúltak (pl. tiltakozó felvonulásokat szerveztek időlegesen elfoglalva a köztereket). Ezúttal azonban az ellenzéki képviselők és újságok által kezdetben bátorított tiltakozás szervezetlen és elkeseredett rombolássá változott.²³

²² Mikszáth Kálmán: A botrányok évadja. (1879. nov. 11.) In: Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok, VII. S. a. r. Nacsády József. Budapest, Akadémiai Kiadó (Mikszáth Kálmán Összes Művei 57. köt.) 1968, 123–124.

²³ Az itt jelzett eseményekről bővebben: Sándor Tamás: Tüntetéssorozat Budapesten 1880 januárjában. Valóság, 2007. 9. sz. 101–110; Szabó Dániel: A botrányhős Verhovay. In: Magyar közéleti botrányok 1843–1991. Szerk. Gerő András. Budapest, T-Twins, 1993. 55–75; valamint Cieger 2011, 99-104.

Visszatérve a képviselőház épületébe, érdemes még szót ejtenünk a Ház ugyancsak ekkoriban feltűnt figurájáról, Rohonczy Gedeonról. A fiatal honatya krakéler magatartásával a kormánypárt színeiben mintha csak versenyre kívánt volna kelni ellenzéki kollégáival. A képviselőház folyosóján provokálta a saját pártja korrupciós ügybe keveredett képviselőjét, a Ház korábbi alelnökét, Várady Gábort kétségbe vonva annak személyes tisztességét (az ügyből párbaj lett). Továbbá hosszabb ideig napirenden tartotta a közmunka- és közlekedési minisztérium visszaélésgyanús működését. A meglehetősen öntörvényű, a kormánypártból ki-be lépő honatya különösen a tárca államtitkárát támadta, akiről felszólalásában kijelentette: „*egy gaz banda létezik a minisztériumban, melynek a feje az államtitkár úr!*”²⁴ Kijelentését a két politikus sebesülés nélküli párbaja követte.

Az 1880-as évek közéletét azonban nem csak a korrupció és az azzal való gyanúsítgatás mérgezte, hanem az antiszemitizmus markáns megjelenése is a nagypolitika porondján: parlamenti felszólalásokban, választási beszédekben és pártprogramban. A téma végérvényesen kikerült ekkor a viccek, a magánbeszélgetések, a mindennapi (bolti, piaci, kocsmái stb.) konfliktusok világából. A felekezeti ellentétek szítására, élezésére irányuló politikai antiszemitizmus gyorsan terjedő és heves indulatokat gerjesztő programnak bizonyult. Ismét Mikszáth veszi észre a néhány év alatt bekövetkezett fordulatot: „*A parlament! Azt is érdemes lett volna lefotografirozni ma. Évekkel ezelőtt, ha Istóczy [Győző] fölkel, mielőtt a száját feltátotta volna, már zajos derűltség fogadta. Aztán minden ötödik-hatodik mondásánál fölharsant a hangos mosolygás. Az elnök minduntalan közbeharangozott, figyelmeztette a szólót, hogy ne izéljen. [...] Ma mély csöndben, feszült figyelemmel, mondhatnók áhítattal leste a ház az új próféta szavait. Csak az erősebb kifejezéseknél hallatszott egy kis elmordulás ott a szélsőbalon. Kihallgatták kifogástalanul.*”²⁵ Az országgyűlésben újonnan formálódó politikusi csoport, majd önálló párt – amely egyaránt komoly kihívást jelentett a kormánynak és a hagyományos ellenzéknek – már nagy természetességgel alkalmazta az újfajta politizálás korábban ismertetett eszközeit: párbajokat provokáltak, petíciós mozgalmat szerveztek, durva hangévetelű újságcikkeket írtak, megbotránkoztató felszólalásokkal bolygatták fel a képviselőház életét, de részük lehetett az erőszakos utcai tömegtüntetések, zavargások kirobbanásában is. Ismereteink szerint a direkt fizikai erőszak is ekkor jelent meg először a képviselőház falai között: Istóczy Győző

²⁴ Rohonczy Gedeon 1882. dec. 9-én (149. ülés) elmondott beszédét lásd Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. VIII. köt. szerk. P. Szathmáry Károly, Bp. 1883. 122.

²⁵ Mikszáth Kálmán: Apróságok a Házból (1882. febr. 18.). In: Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok, XIII. S. a. r. Bisztray Gyula. (MKÖM 63. köt.) Budapest, Akadémiai, 1973, 208-212. Mindazonáltal a Ház leszavazta Istóczy Győzőt a polgári házasságról szóló törvényjavaslat kapcsán beadott határozati javaslatát.

mondvacsinált ürüggyel párbajra hívta ki képviselőtársát, Wahrmann Mórt, aki egyben a Pesti Izraelita Hitközség elnöke is volt. Wahrmann visszautasította a kihívást, mert tagadta, hogy beszéde egy fordulataival Istóczy jellemére utalt volna, mire Istóczy nyakonütötte őt a képviselőház könyvtárában. E durva becsületsértő provokáció elől már nem térhetett ki, a korabeli közéleti normák – a parlamenti illem és az úriemberi becsületkódex – áthágása elkerülhetetlenné tették a párbajozást. A végül sérülések nélkül lezajlott összecsapás – amelyben segédként ugyancsak országgyűlési képviselők vettek részt – nem hozott megbékélést: a párbajozó felek kézfogás nélkül távoztak.²⁶

E jelentős mértékben a nagypolitika sáncain belülről gerjesztett felfokozott közhangulatban a képviselők maguk is ki voltak téve a kívülről érkező erőszaknak. A képviselőházi arénában elhangzó indulatos mondatok nem maradtak hatás nélkül sem a karzatokat sokszor zsúfolásig megtöltő közönségre, sem a hírlapi tudósításokból vagy utcai beszélgetésekből tájékozódó polgárookra. Valójában egy szoros kölcsönhatásról beszélhetünk, amely során gyakran a falakon belül és az azokon kívül zajló események egymást radikalizálták.

A függetlenségi ellenzék képviselőjét, Herman Ottót Clair Vilmos újságíró, aki néhány évvel korábban maga is őt esztendőn át képviselőházi alkalmazott volt, a képviselőházban zaklatta. Majd az épület előtt, Szemnecz Emil tartalékos honvéd hadnaggyal, antiszemita nézeteiről ismert újságíróval megtámadták: Clair törös botjával ütötte, Szemnecz pedig pisztolyával fenyegette a képviselőt. Az ügy háttérében a függetlenségi és az antiszemita párt versengése, közelebbről pedig a verekedésbe torkolott 1884. március 15-i ceglédi politikai nagygyűlés állt, amelyen egy az antiszemita által feltüzelt csoport súlyosan bántalmazta az ünnepségen megjelent függetlenségi honatyákat. Az incidensből ugyan rendőrségi eljárás és mentelmi vizsgálat lett, a képviselőház pedig elítélte a történeteket, ám a választók két év múlva Szemneczet képviselőként juttatták be a Házba.²⁷

Hasonló figyelhető meg 1889 első hónapjaiban is, amikor a nagypolitika által feltüzelt fővárosiak szinte ostrom alatt tartották a képviselőház épületét. Az éppen tárgyalás alatt lévő véderőtörvény, különösen annak 14. és 25. paragrafusa váltott ki komoly indulatokat a közvéleményben. Az első a hadsereg létszámát úgy kívánta szabályozni, hogy a magyar országgyűlés elvesztette volna újoncmegajánlási jogát. A másik paragrafus pedig előírta, hogy

---

²⁶ Mary Gluck: A Wahrmann-Istóczy párbaj. In: Honszeretet és felekezeti hűség. Wahrmann Mór (1831-1892). Szerk. Frank Tibor, Argumentum, Bp. 2006. 171-182.

²⁷ Szatmári Mór: Hús esztendő parlamenti viharai. Bp. 1928, 52-58. Az ügy háttérééről bővebben: Erdődy Gábor: Herman Ottó és a társadalmi-nemzeti felelmeskedés ügye. Akadémiai, Bp. 1984. 97-100.

a tiszti vizsgát kötelező német nyelven letenni, aki viszont ezt nem teljesíti, annak újabb egy évet kell szolgálnia, tanulmányai felfüggesztése mellett. A szóban forgó javaslatok jól kiaknázható, nagy népszerűséget jelentő helyzetet teremtettek az ellenzék számára, hiszen a kormány tervezete a magyar parlament sarkalatos jogát, valamint a magyar nemzeti érzést egyaránt sértette. Ráadásul az ellenzék a Ház falain kívül hatékony szövetségesre lelt: a jól szervezett és érdekei érvényesítéséért könnyen mozgósítható egyetemi ifjúság petícióival, hangos felvonulásaival és állandó karzati bekiabálásaival komoly nyomás alá helyezte a kormányt és a Szabadelvű Pártot. Ugyanakkor az események elemzéséből az is kitűnik, hogy az ifjúság utcai megmozdulásai igen hamar Tisza Kálmán hosszú kormányzása elleni erőszakos tiltakozássá szélesedtek, komolyan hozzájárulva a miniszterelnök egy évvel későbbi bukásához. A tüntetéseken résztvevők társadalmi összetétele is színesebbé vált: az egyetemisták mellett a fővárosi lakosság alsóbb rétegeihez tartozó, bizonytalan egzisztenciájú csoportjai is megjelentek a tiltakozó gyűléseken, és elsősorban az ő számlájukra írható az utcai megmozdulások erőszakosabb mozzanatai (pl. kirakatok betörése, rongálások).²⁸

Mindeközben jól érzékelhetően élesebbé, személyeskedővé vált a parlamenti vita hangneme is. Mind a kormánypárt politikáját, mind Tisza Kálmán személyét egyre durvább kifejezésekkel illették az ellenzéki felszólalók.²⁹ Az utcára kilépő képviselőket pedig a tömeg pártállásuktól függően vagy szidalmazta, vagy megéltenezte. A rendet a kivezényelt rendőrök csak nagy nehézségek árán tudták fenntartani. Március 19-én azonban olyasmi történt, ami addig ismeretlen volt a képviselőház életében: fegyver dördült el az épületben. Többen is megörökítették a történeteket, ám ezúttal egy közvetlen szemtanú, Gulácsy Dezső szabadelvű képviselő beszámolóját idézzük hosszabban:

„Mióta itt ülök, ilyen harc mint a mai nem volt. A házban bennünket s különösen Tiszát a legalávalóbb módon támadnak, felvetik jó hangzású ürügyül, hogy mi a nemzet jogait eláruljuk [...] De a hírre a fiatalság már figyelmeztetve volt, a ház előtt már ismét csoportosultak, s a karzatról is nagy lármával jöttek, mégpedig többen be a ház előcsarnokába, ahová nem szabad. Egy Szamosi forma nevű végzett reáliskolai hallgató bent az előcsarnokban kiabálta, ott közöttünk, hogy gazság, amit a mamelukok tesznek, ott Ivánka azt mondta neki: öcsém eredj ki, nincs itt semmi helyed, valaki pedig emberségesen nyakon ütötte, erre ez Rohonczyt öklével arcul csapta, Rohonczy pedig zsebéből egy kis revolvert

²⁸ Szabó Dániel: A véderőtüntetések résztvevői. Korall 17. (2004. szeptember) 43-60.

²⁹ Ebből számosat említ tanulmányában Bihari Péter: Az 1889-es „nagy véderővita”. Egy politikai hisztéria anatómiája. 2000, 19. évf. (2007). 11. 66-76. Szatmári szerint Tisza egyedül a személyeskedő támadások elharapódzása miatt kifogásolta az ellenzék magatartását: Szatmári, 1928. 92-93.

kirántva, előbb agyon akarta löni, de meggondolva, csak a lábába lőtt. Képzelted minő zaj lett ebből, a fiú ordított, hogy meg vagyok löve, mi (én is éppen), ott voltam, azt hittük, hogy a fiú lőtt, nyakon csapván bevitték a háznagy szobába, de folyvást szidta a mamelukokat, ahogy a száján kifért. [...] A fiúnak a pár nyaklevesen meg egy kis bőrhorzsoláson kívül semmi baja, de már jelentek meg plakátok gyilkosságról a képviselőházban.”³⁰

A szóban forgó szerencsés kimenetelű gyilkossági kísérlet két főszereplője Schamorzil Kálmán mérnökhallgató (?) és az általunk már korábban is említett Rohonczy Gedeon kormánypárti képviselő volt. A hosszú hetek óta tapasztalható felfokozott hangulat már önmagában is magyarázza a konfliktust az egyetemi fiatalság egy tagja és a kormánypárti honatyák között. Ugyanakkor érdekes megfigyelni, hogy a mindennapi csatározásokban edzett politikusok mennyire hevesen reagáltak az őket ért szidalmakra: valójában agresszívebben viselkedtek, mint az ifjonti hév fütötte diák. Ráadásul az ügygel foglalkozó beszámolókból kiderül, hogy egyes képviselők már régebb óta pisztollyal, illetve boxerrel jártak az ülésekre.³¹ Az eset következtében kiújultak a kormánypárt elleni, dulakodással is járó utcai tiltakozások.

Az 1880-as évekből ismertetett esetek nem maradtak hatás nélkül a parlamenti nyilvánosságra sem. Herman Ottó megtámadása, majd pedig Schamorzil Kálmán akciója egyaránt oda vezetett, hogy megszigorították a képviselőház épületében az újságírók és a látogatók mozgását. A háznagy 1884-ben rácsot készített az újságírók asztalai köré és az olvasószobát is elfalazták előlük egy üveg spanyolfallal. Később pedig bevezették az újságírók számára a parlamenti sajtóigazolványt, továbbá kijelölték azokat az útvonalakat, amelyeken keresztül a közönség elérhette a karzatokat. Az intézkedések célja az volt, hogy a Ház belső folyosóira idegen csak külön engedéllyel juthasson be, megkímélve ezáltal a honatyákat a kellemetlen kérdésektől illetve az esetleges inzultusoktól. Ugyanakkor a képviselők fegyverviselését a házszabályok továbbra sem tiltották.³²

---

³⁰ Id. Gulácsy Dezső levele a feleségéhez, Bp. 1889. márc. 19. (A Szabadelvű Pártkör levélpapírján) MNL OL P 1570 4. t. A képviselő szinte még a történet hatása alatt ragadott tollat, hogy levélben nyugtassa meg feleségét. A sietség oka az volt, hogy éppen ezen a napon hozta el két fiát a Házba. A levélből azonban az nem derül ki egyértelműen, hogy Gulácsy részt vett-e a verekedésben.

³¹ Szatmári 1928. 123-129. Rohonczy az ügygel kapcsolatos nagy érdeklődéssel várt képviselőházi beszédében (ápr. 10.) elmondta, hogy évekkorábban Tisza Kálmán fejéhez is pisztolyt szorított, de a miniszterelnök nyugodt magatartása jobb belátásra bírta őt. A képviselők döbbenet hallgatták e szavakat, ám Rohonczy 1901-ig képviselő maradhatott. Az üggyről lásd Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. szerk. P. Szathmáry Károly, Bp. 1889, X. köt. 117-125. és XI. köt. 33-40.

³² A képviselőházi nyilvánosság szabályozásának levéltári iratait lásd MNL OL K 2 B XVII. 5. 764. cs., valamint pl. Mikszáth Kálmán: Írtják az újságírókat. (1884. nov. 29.) In: Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok, XIX. S. a. r.

Az 1890-es évek parlamenti élete szintén bővelkedett konfliktusokban, de az alkalmazott erőszakos eszközökben valójában nem hozott újdonságot ez az évtized. Témánk szempontjából különösen az 1896-os választásokat követő közel három év bír fontossággal. Az események forgatókönyve már korábról jól ismert: a kormánypárt csalásokkal kísért választási győzelme után a pártok közötti konszenzus megszűnt, így nem sikerült időben megújítani a Monarchia működtetéséhez elengedhetetlenül fontos osztrák-magyar gazdasági megállapodásokat, továbbá kudarcba fulladt az ország irányítása szempontjából lényeges költségvetési törvény elfogadása. A kialakult ex-lex helyzetet tovább súlyosbította az osztrák belpolitika válsága. A közös Monarchia mindkét parlamentjében hasonló válságjelenségek mutatkoztak: elhúzódó obstrukció, éjszakába nyúló képviselőházi ülések, a karzatokon lármázó egyetemi ifjság, verekedő honatyák, párbajozó politikusok, a válságot a házszabályok szigorításával – többször az alkotmányos szokásokat felrugva – letörni szándékozó kormánypárt, valamint utcai tömegtüntetések és erélyes rendőri ellenakciók a parlamentek környékén.³³ A hazai parlamenti politika ekkor előállt válságának a mélypontját minden bizonnyal az jelentette, amikor a képviselőház elnöke és alelnökei lemondása, valamint az ellenzék obstrukciója következtében 1898 decemberétől több hónapon át lényegében megbénult a törvényhozási munka.³⁴ A krízist ugyan átmenetileg feloldotta Bánffy Dezső miniszterelnök lemondása, ám az egymás fejébe vágott sértések (sőt időnként tényleges ütlegek is),³⁵ a felszínre tört indulatok, a rövidtávon sikereket hozó parlamenti rendbontás nem tűntek el nyomtalanul a képviselők emlékezetéből. Egyrészt az egymástól elszennvedett sérelmek hatására a politikai elit megosztottsága érezhetően megnőtt a századfordulóra (rivalizáló csoportok feszítették a pártokat belülről is). Másrészt az 1880-90-es években alkalmazott durva politizálási és konfliktuskezelési technikák egyre inkább természetessé

Rejtő István (MKÖM 69. köt.) Budapest, Akadémiai, 1974, 73-75. A háznagyai rendelet megjelent pl. Pesti Hírlap 1884. ápr. 24. 5. VI. évf. 113. sz.

³³ 1897-ben Bécsben az osztrák-német képviselők támadást intéztek a házelnöki emelvény ellen, így tiltakozva Badeni miniszterelnök akkor kiadott cseh nyelvrendelete ellen. A rendelet visszavonása után viszont a csehek folytattak évekig erőszakos (a német és cseh képviselők verekedéseivel kísért) obstrukciót. Lothar Höbelt: Parteien und Fraktionen im Cisleithanischen Reichsrat. In: Helmut Rumpler – Peter Urbanitsch (Hg): Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band VII. Verfassung und Parlamentarismus. ÖAW, Wien, 2000. 954-975.

³⁴ Magyarország története tíz kötetben. 7/1. kötet (1890-1918). Főszerk. Hanák Péter, Akadémiai, Bp. 1978, 213-225.

³⁵ 1898. május 24-én a képviselőházból kilépő néppárti Lepsényi Miklós pap-képviselőt néhány (pl. Kossuth Lajos emlékét sértő) cikke miatt egy csoport Olay Lajos és Pichler Győző függetlenségi képviselők vezetésével botjakkal ütlegelni kezdték. A mentelmi bizottság többségi állásfoglalása szerint Lepsényi mentelmi jogán nem esett csorba, mert a támadás őt újságírói tevékenysége miatt érte. Az eseményekről lásd a mentelmi bizottság 444. szám alatti jelentését: Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XVII. köt. Bp. 1898. 157-159.

lettek a képviselőházban, sőt kijelenthetjük: az erőszak a parlamenti elit politikai kultúrájának a szerves részévé vált.

Tintatartó és székláb

E szomorú krónika azonban újabb fejezettel bővült 1903-ban, amikor a folyosói és karzati összetűzések után a fizikai erőszak és az azzal való fenyegetés immár átlépte az ülésterem küszöbét is. Az újonnan átadott, az alkotmány templomának szánt Országház tekintélyt parancsoló épülete sem volt képes gátat vetni a törvényhozó testület méltóságvesztésének. A Széll-kormány távozását követően egy újabb politikai válság zaklatott időszakát élte a parlament: az ellenzék egy része a monarchia haderejének növelését célzó véderőjavaslat, illetve a költségvetés elfogadását kívánta megakadályozni obstrukciós eszközökkel. A hónapok óta tartó krízisbe azonban új szint vitt Pap Zoltán függetlenségi honatyja, amikor július 29-én bejelentette, hogy Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök közeli ismerőse megpróbálta őt megvesztegetni.³⁶ A már amúgy is feszült hangulatú ülésteremben elszabadultak az indulatok. Más ellenzéki politikusok is jelezték, hogy az utóbbi hetekben megkörnyékezték őket vagy a pártjukat támogató lapokat. Annak ellenére, hogy a kormánypárt is egyetértett egy vizsgálóbizottság felállításával, a bekiabálásokkal tarkított tárgyalást a ház elnökének hosszabb-rövidebb időre több alkalommal is fel kellett függesztenie, és egymást követték a zárt ülések is. Az ellenzék megakadályozta mind Khuen-Héderváry felszólalását, mind pedig azt, hogy írásban nyújtsa be a napirend megváltoztatására irányuló javaslatát. Ellenzéki honatyák az elnöki emelvény és a képviselőház tisztikara ellen intéztek szenvedélyes támadást: a ház jegyzőjét körülvéve kitépték a kezéből a miniszterelnöknek a napirend megváltoztatására irányuló indítványát, hangos kiabálással székeket borítottak fel, a házelnököt pedig azzal fenyegették meg, hogy kirángatják a helyéről. Dulakodás közben a kormánypárti br. Feilitzsch Arthúr és az ellenzéki Fáy István egymás felé ütött, de saját bevallásuk szerint nem találták el egymást. Az ülésnap csak éjfél után ért véget, amikor az ellenzék kivonulását követően a szabadelvű párt elfogadta a kormány előterjesztéseit.

A honatyák ekkor még szükségét érezték annak, hogy mentegetőzzenek szenvedélyes viselkedésük miatt, és többen elnézést is kértek egy-egy indulatosabb mondatukért. Ugyanakkor a bizalom a politikai erők között többé már nem állt helyre és végképp megszűnt a parlamentáris formák tisztelete. Megszaporodtak az elnökséget durván bíráló

---

³⁶ Cieger 2011. 126-149.

bekiabálások,³⁷ az ellenzék által alkalmazott technikai obstrukció pedig éppen a házszabályok rendelkezéseit forgatta ki, visszaélve a különböző döntéshozatali eljárásokkal. Válaszul 1904. november 18-án a kormánypárt is az alkotmányos formák áthágását választotta. Az estébe nyúló viharos ülésen Perczel Dezső házelnök a parlamenti eljárások megsértésével váratlanul lezárta a vitát, majd felszólítására (más források szerint: zsebkendővel adott jelzésére) a Szabadelvű Párt megszavazta az ellenzéki jogokat szűkítő új házszabályokat. Ezt követően a házelnök az ellenzék rendbontása közepette a királyi leirat felolvasásával egy hónapra berekesztette az ülésezést. A kormánypárti Mikszáth ekképp örökítette meg az ülés hangulatát:

„Úgy rémlett, dulakodás támad az emelvényen. Valaki fölkapott a miniszteri asztalkáról egy kalamáríst és az elnök felé hajtá. A fekete lé szétfrecsegett a falakon. Könyvek repültek az elnök felé és nagy csattanással hullottak le. Óriás kavarodás támadt, úgy rémlett, hogy a háttérben emberi testek fonódnak össze és válnak szét. Mindez egy kinematográf gyorsaságával elsuhant a szemek előtt, hogy megfigyelni se lehetett. Idegizgató jelenet volt. A lármát tompította a szörnyülködés. Az elnök látszólag nyugodtan ült helyén, és ajka mozgott. Gukkeren látni lehetett, hogy mozog. Két gyorsíró jegyezte, amit mond. Szaggatott felkiáltások hangzottak, keresztül-kasul szelve egymást a Ház minden vidékéről. Többen behunyták a szemeiket. A karzaton egy asszonyi sikoly hasította át a nehéz, fülledt levegőt.”³⁸

Berzeviczy Aurél vallás- és közoktatásügyi miniszter visszaemlékezése szerint mind a kormánypárt, mind az ellenzék készült erre az ülésre, sőt a karzati közönség is tisztában volt a várható események jelentőségével, ezért a nap végéig kitarzott. Ugyanakkor visszautasította az ellenzéki sajtó azon állítását, miszerint az alkohol is közrejátszott volna a kormánypárti erőszakban.

„A föl s le hullámzó tömegben valami ünnepélyes, várakozó hangulat vett erőt; a buffet is egész nap erősen volt látogatva, de otromba mese az, amit utóbb az ellenzék híresztelt, hogy a Tisza híveit lerészegítették volna, hogy a házszabálysértésben nagyobb kedvvel vegyenek részt. Ismertem egy-két képviselőt, aki ebéd után mindig boros hangulatban volt, így valószínűleg akkor is. De nem volt ott semmiféle dáridó, nem voltak leitatott „örömlégények”, senki se félt

³⁷ Lásd például Ráth Endre 1903. nov. 26-án (346. ülés) elhangzott szavait: „Pfuj az ilyen elnöknek!” „Szégyelje magát!” „Csak tisztességes elnöktől fogadunk el rendreutasítást!”; ugyanekkor Horváth Gyula bandítának, és útonállóknak nevezte a házelnököt, 1904. április 20-án (419. ülés) Kubik Béla pedig hazugsággal vádolta meg. Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Bp. XIX. köt. (1903) 351-352.; XXIV. köt. (1904) 157 és 173.

³⁸ Mikszáth Kálmán: Az epilóg. Az *Ujság* 2. évf., 321. sz., 1904. nov. 20. 1–5. (Scarron névjelzéssel).

az ellenzéktől oly nagyon, hogy bátorságát itallal kellett volna fokoznia, inkább komoly elszántság uralkodott a szabadelvű párt soraiban.”³⁹

A viharos ülést követően szinte azonnal megindult a versenyfutás a szembenálló erők között azért, hogy az események saját maguk által kialakított értelmezése váljon uralkodóvá a nyilvánosságban. Az ellenzék kétségtelenül előnyösebb helyzetből indult, hiszen a Tiszakormány meglehetősen népszerűtlen volt már ekkoriban, ráadásul a szabadelvű képviselők voltak azok, akik felrúgták a házszabályok írott paragrafusait (a nyugodt parlamenti munka szellemiségét már mindkét fél régóta megsértette). Végül az ellenzéki sajtó hatékonynak bizonyult abban is, hogy folyamatosan meg tudott jelentetni a Szabadelvű Párt válságáról szóló híreket: minden nap közzétettek például nyilatkozatokat a kormánypártból kilépő honatyáktól vagy nyílt leveleket, amelyeket az ellenzéki képviselők írtak választóiknak. Sőt, *„csak hogy olvasóközönségük ellenzéki fanatizmusát fokozzák, állandó rovatot tartottak fenn például a főiskolai ifjúságnak valóban jelentéktelen tüntetései számára, csak hogy a mozgalmat szítsák s a fiatalságot az egyetemi hatóságokkal és a rendőrséggel összeütközésbe kergetvén azután az egyetem időleges bezárása s rendőri brutalitások címén zajt üthessenek.*”⁴⁰

Ezzel szemben Tisza István vidéki körútra indult, hogy nagygyűléseken magyarázza el a hallgatóságnak a kormánypárt álláspontját és magatartását. Tisza beszédeit pártja külön kiadványban is közzétette.⁴¹ Ugyannakor szereplését erőszakos jelenetek is kísérték: kocsiját Győrben megdobálták, Marosvásárhelyen pedig akasztófát készítettek, amelyre egy bábót lógattak fel Tisza nevével.⁴²

December 13-ára hívták össze ismét a képviselőház ülését. Mint az eddig elmondottakból is látható, az indulatok nemhogy csitultak volna a kényyszerű pihenő alatt, hanem tovább erősödtek. Az erőszak valójában ekkor hágott a tetőfokára. Az ellenzéki politikusok jóval az ülés megnyitása előtt, már 9 órakor az Új Párt helyiségéből testületileg vonultak át az Országházba, miközben számos szimpatizáns kísérte őket. A készülő botrányt megérezve az újságok tudósítói, köztük nagy nemzetközi lapok megbízottai is, az épületbe sietettek,

---

³⁹ Berzeviczy Albert: Az első Tisza-kabinet parlamenti küzdelme, 1903-1905. Oszk Kt. Quart Hung 2955. 66. old. Az 1914 és 1919 között keletkezett visszaemlékezés áthúzott alcíme: „Az 1904. november 18-iki házszabálysértés története”. Hasonlóképpen emlékszik vissza a történetekre Horánszky Lajos is. Lásd Horánszky Lajos: Tisza István és kora. 1. köt. Bp. 1994. 484-489.

⁴⁰ Berzeviczy, 75.

⁴¹ Tisza István: Küzdelem a parlamentarizmusért. Bp. 1904.

⁴² Berzeviczy, 79.

zsúfolásig megtöltve az újságírói karzatot. Az első összecsapásra már a kapuban sor került: a bebocsátást ellenőrző rendőrtisztet megütötték és félrelökték. Ezt követően pedig az ellenzékiek az ülésterembe érve kérdőre vonták az ott tartózkodó szolgákat, majd pedig megpróbálták felmenni az elnöki emelvényre. Az ostrom, a tényleges fizikai küzdelem ekkor vette kezdetét. Az ellenzéki lapok így számoltak be a mintegy fél óráig tartó rombolásról:

„Lehetetlen leírni a perceket. A vad fütyülés, kiabálás, a bútorok félelmetes recsegése fülsiketítő. Itt a miniszteri asztalokat tördösik, amott a csendőrökkel dulakodnak. Az egyik ütőszerszámot, a másik bombázni valót keres, s ha nem talál, tör magának valamelyik bútorból.”⁴³

„A csata szintere ecsetre való képet mutatott. Az elnöki emelvény baloldali része roncsokban. A szőnyeg telve tölgyfaforgáccsal. Az elnöki és jegyzői székek összetörve. A miniszteri padok helyükből felszakítva és a Ház felfordított asztalának lábai közé dobálva. Ugyanide dobálták a miniszteri bársonyszékeket, letört karral, kifícamodott lábakkal. E romok alatt nyöszörög a Tisza gróf kormányképességéről hirdetett hazugság.”⁴⁴

Ugyan az ellenzéki újságok sem hallgatták el, de kisebbiteni igyekeztek a romboláson túlmenő bántalmazásokat. Az eseményeknek ezek a mozzanatai jobbra a rombolást követő hivatalos vizsgálat irataiból rekonstruálhatók. Az önkéntes mentőegylet jelentésében 6 sérültről beszél, nyolc napon belül gyógyuló sebesüléssel. Más forrásokban 9-10 sebesültről olvashatunk. A Házban megjelent 60-80 ellenzéki honatyának kevesebb mint a fele vehetett részt a verekezésben és a rongálásban. Több képviselő kést rántott, mások hegyes lécekkel fenyegetőztek, néhány honatya pedig az öklét használta a teremőrséggel szemben. *„Kovács Ferenc előadja, hogy egy magyar ruhás, erősen kipödrött nagy fekete bajuszú képviselő, akiről a képviselőházi szolgák azt mondták neki később, hogy Rigó Ferenc képviselő úr lett volna, ökölrel arcába ütött a jobb szemére.”* *„Pollák Benedek előadja, hogy az elnöki székből kitört széklábbal támadtak rá és ütötték meg. Egy kövér világos lüszter kabátot viselő 40 év körüli egyén volt a támadója, azonfelül egy kövér pap, egy nagy fekete könyvvel fejbevágta.”* Szalinka Pál teremszolga pedig így számolt be a történetekről: *„egy képviselőnek a kezében egy 30-40 cm hosszú bosnyák késhez hasonló kést láttam, mellyel a képviselő úr – ‘takarodjék ki, disznó!’ szavakkal – felém szúrt.”⁴⁵* A legsúlyosabb bántalmazást Fodor Péter és Farkas

⁴³ Budapesti Hírlap, 1904. dec. 14. 345. sz.

⁴⁴ Magyarország, 1904. dec. 14. XI. évf, 299. sz.

⁴⁵ Szemelvények a Dessewffy Arisztid háznagyti titkár által aláírt jegyzőkönyvből, amelyet 1904. dec. 13-án fél 11-kor vettek fel a háznagyti hivatalban a megsérült 10 teremszolgától. MNL OL K 2 A. VIII. 3. 462. cs. No. 27.

János terembiztosok szenvedték el. Előbbit lerángatták az elnöki emelvény lépcsőjéről, megrugdosták, ruháját megtépték, majd az ülésterem üvegajtaján keresztül a lábánál fogva kihúzták. Utóbbit pedig hátulról fejbe vágták, ami miatt később a folyosón rövid időre eszméletét veszítette. Farkas teremfőnök feltehetően azért válhatott a támadások egyik kitüntetett célpontjává, mert november 18-án fizikai erejét bevetve távolította el az ellenzékiet a házelnöki pulpitusról.

Az ellenzék a terembiztosok kimenekülése után az elnöki emelvényt elfoglalta, a miniszteri székeket eltávolította helyükről és összetörte azokat. A 10 órakor a terembe lépő Tisza Istvánt már viszonylagos nyugalom és gúnyos bekiabálások fogadták, de egyéb inzultus nem érte. Némán körülnézett, majd elhagyta a helyszínt. Az ülés elnapolását kezdeményezte, pártját pedig tanácskozásra hívta össze a Szabadelvű Párt klubjába. Az ellenzéki politikusok viszont egészen koradélutánig az ülésteremben maradtak, hogy aznap semmiképp se lehessen már tanácskozást tartani. Az időt cigarettázással, kedélyes beszélgetéssel és az események megörökítésével töltötték el. Egy kisebb akasztófát tákoltak össze bútordarabokból, majd egy táblát akasztottak rá Tisza nevével (más források szerint rárajzolták portréját). 11 óra 40 perckor pedig egy fényképész érkezett az ülésterembe – állítólag az ellenzék hívására – és fotókat készített a romokon pózoló honatyákról. *„Egy-egy rézrudat vesznek a kezükbe, harcias pózba csapják magukat, mosolyognak és kodak csappan. Az elnöki emelvényt is lefotografálják. Ide is fölkecmeregnek a hősök, mert a képek esetleg megjelennek illusztrált lapokban.”* – írta róluk a kormányparti napilap.⁴⁶ A tudósítások szerint a barikád köré odaállt Rakovszky István, Zichy Jenő, Bánffy Dezső, Sümegi Vilmos és mások, Barabás Béla pedig a felhasított elnöki széket a terem közepre tette és azzal fotóztatta le magát.⁴⁷ Többen kisebb bútordarabokat tettek el emlékebe, amelyekre aláírásokat gyűjtöttek az erőszakos akcióban résztvett kollégáktól.

Témánk szempontjából ezúttal nem az események politikatörténeti vonatkozásai az érdekesek,⁴⁸ sokkal inkább az 1904. december 13-án lezajlott és több szempontból is rendkívülinek tekinthető erőszakos akciók elemzése a rendelkezésre álló számos eltérő szemszögű forrás segítségével.

---

⁴⁶ Az Ujság 1904. dec. 14. 345. sz. II. évf

⁴⁷ Budapesti Hírlap, 1904. dec. 14. 345. sz. A fennmaradt fényképeken rendszerint 18 politikus látható, legtöbbjüket sikerült beazonosítani. Vö. Horánszky 500.

⁴⁸ Lásd pl. Dolmányos István: A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901–1904). Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963. 394-396; Vermes Gábor: Tisza István. Budapest, Századvég, 1994, 123-125.

A beszámolókból kiderül, hogy mindkét oldal készült bizonyos mértékű rendzavarásra. A házvezetésének a legfőbb célja az volt, hogy biztosítsa az aznapi ülés megnyitását és a napirend elfogadását. A leginkább megvédendő célpont az ülésteremben az elnöki emelvény volt. Éppen ezért Perczel Dezső, a képviselőház elnöke az utolsó ülés óta eltelt közel egy hónapot azzal tölte, hogy negyven új terembiztost – zömében altisztként szolgáló volt csendőröket, katonákat – szerződtetett, hogy hatékonyan vehessék fel a küzdelmet az ellenzéki támadásokkal. A terembiztosokat az elnöki emelvény köré állították föl és felkészítették őket az esetleges atrocitásokra. Feladatuk volt, hogy testükkel védjék meg az elnöki széket, úgy azonban, hogy nem léphetnek fel támadólag az agresszív ellenzékiekkel szemben: *„úgy álljanak ott, mintha nem is húsból, hanem kőből faragott szobrok lennének”* – szövegezte az elnöki utasítás.⁴⁹ A képviselőház háznagya pedig összegyűjtetett minden tintatartót és kisebb széket, nehogy a honatyák azokkal dobálózhasanak, továbbá megszigorították az ellenzékkel szimpatizáló karzati közönség bejutást az épületbe.

Az ellenzék célja viszont az volt, hogy kizökkentse a képviselőház működését a szokásos kerékvágásból, azaz a napirend elfogadásának megakadályozásával kívánt tiltakozni a parlamenti eljárásrend durva megsértése ellen. Az elnöki emelvény és az ülésterem elfoglalásával hatásos és váratlan választ akart adni a kormánypárt november 18-i akciójára. Olyan látványos és jól szervezett fellépésben gondolkodtak, amellyel megmutathatták a kormánypárti többség, valamint – és ez talán még fontosabb – a nyilvánosság számára saját erejüket. A meglepetés erejében bíztak, és egy szimpadias (a karzati közönség jelenlétében eljátszott) hatalomátvételt készülhettek a törvényhozás „megszentelt” helyszínén.⁵⁰ Ugyanakkor az új házörtség jelenléte és ellenállása keresztülhúzta számításaikat. Az eltervezett szimbolikus erőszak előre el nem gondolt nyílt fizikai erőszakba torkollott, amely a teremőrökkel folytatott rövid közelharc után – immár senkitől sem akadályoztatva, ám a sajtó jelenlétében – a kormányzati és a házelnöki hatalmat jelképező tárgyak összetörésével végződött. A romokból összetákoltt bitófá pedig – akármennyire is csupán csak jelképes, de – brutális üzenet volt a főellenségnek tekintett miniszterelnöknek. Mindezeket egybevetve úgy véljük, hogy az eseményekben együtt volt jelen a megfontolt és az ösztönös, a szimbolikus és a nagyon is véres cselekvés. Természetesen a résztvevők nem feltétlenül érezték át

⁴⁹ Lásd Perczel Dezsőnek a mentelmi bizottság előtt 1905. június 6-án tett vallomását az 1904. dec. 13-i házrombolásról: MNL OL K 2 A VIII. 4. 469. cs.

⁵⁰ A szimbolikus hatalomátvétel szándékára utalhat az is, hogy egy fotó tanúsága szerint az ellenzéki honatyák a kormánypárti padosorokba beülve fényképeztették magukat. Polgár Béla felvételét lásd például: Új Idők 1904. dec. 18. 51. sz. 604. Az események elemzésében segítségemre voltak Tobias Kaiser megállapításai. Vö. Kaiser, 210-213.

valamennyi motívumát az akciónak. Lengyel Zoltán például igazságérzettől vezérelt ösztönös indulatkitörésként értékelte saját és társai tettét:

„Nohát megkapták a leckét. Megtanítottuk móresre [a teremőröket] a saját tenyereinkkel. Kipofoztuk a cselédeket, akik vállalkoztak ilyen bitangság eszközéül. Nehéz és példátlan kötelesség volt. Minden előzetes terv és gondolkozás nélkül tört ki, mint a tűzhányó, amelynek belseje háborog. A mi lelkünk is így izzott a szenvedélytől. A hazafias felháborodás szenvedélyétől.”⁵¹

Az összetört bútorok mellett fényképezkedő és aláírásokat osztogató ellenzéki honatyák látható büszkeséggel vállalták tettüket, nevüket és arcukat adva a rongáláshoz. A kormányparti beszámoló szerint egyedül Andrássy Gyula fordította el a fejét, amikor le akarták fényképezni.⁵² A Szabadelvű Pártból november 18. után kilépett politikus kényes helyzetbe került, hiszen újdonsült 'harcostársai' ugyanúgy durván megszegették a parlamentarizmus írott és íratlan normáit, mint korábbi párttársai. Nyilatkozatában sajátos érveléssel igyekezett mentetegetni az ellenzék akcióját, amely szerinte éppen a további kormányzati erőszak megakadályozása miatt tekinthető jogosnak.

„Szörnyű és nagyon sajnálatos dolog az, ami itt ma történt. De mindenesetre jobb így, mintha az ellenzék dühe az ülés megnyitása után tört volna ki és a nyílt ülésen pofozkodtak volna a képviselők, vagy Isten tudja, mi minden egyebet csináltak volna [...] Az erőszak és törvénytelenység ellen pedig föllázad a vérem, hiszen bennem is van kuruc vér és nem tűrhetem, hogy az erőszak ülje diadalát és az erőszak hatalmasodjék minálunk, a parlamenti államban.”⁵³

A forrásokból kitűnik, hogy döntően fiatalabb ellenzékiek vettek részt az összecsapásban, a pártvezérek (pl. Apponyi Albert, Kossuth Ferenc, Thaly Kálmán vagy éppen Andrássy) a hátsóbb padokból figyelték az eseményeket, kivéve Bánffy Dezsőt, az Új Párt vezérét. Az ő szerepe azért is érdekes, mert Bánffy volt az ellenzék közjogi értelemben legmagasabb rangig jutott tagja: négy éven át a képviselőház elnöke volt, majd öt évig az ország miniszterelnöki tisztségét töltötte be, végül önálló pártot alapított és az ellenzékhez csatlakott. Bánffy így írta le saját viselkedését: *„hátról kerültem be a terembe és először is láttam, amikor Pozsgay Miklós képviselő úr egy léccel a darabontokat érintgette. Én attól kezdve végig ott voltam, sőt*

---

⁵¹ Lengyel Zoltán: A forma összetörött. Független Magyarország, 1904. dec. 14. 986. sz.

⁵² Az Ujság 1904. dec. 14. 345. sz.

⁵³ Budapesti Hírlap 1904. dec. 14. 345. sz.

*azt a tréfát tettem meg, hogy egy miniszteri szék mögötti pulpitusra ültem fel és onnan néztem a történeteket.*⁵⁴ Ugyanakkor több szemtanú szerint ő volt az, aki a miniszterelnöki bársonyszéket a kormánypárti padok tetejére helyezte (egyesekek szerint: dobta), és tanácsaival irányította a küzdőket.

Az akció nem várt következményeitől az ellenzék egy része is megrettent. Éppen ezért vállalkozott arra Eötvös Károly, hogy a szövetkezett ellenzék nevében nyilatkozatot szerkeszt, amelyben saját maguk és a közvélemény számára is elmagyarázzák az eseményeket és a kialakult politikai helyzetet. A „Honfitársainkhoz” kezdetű kiáltvány már nem a fizikai erőszakra helyezte a hangsúlyt, sokkal inkább a törvényesség helyreállításának a tudatos programjaként beszélt a történetekről és a szimbolikus elemeket hangsúlyozta: *„Karhatalmi erőszak végrehajtóit telepítették a nemzeti törvényhozás szentegyházába. A nemzet e megalázását nem tűrhettük. Jogunk és kötelességünk volt az erőszak szegődvényeseit legalább a tanácsteremből eltávolítani. Kötelességünket teljesítettük. Megsemmisítettük az elnöki széket is. Amely széken november tizennyolcadikán az irtózatot bünt elkövették, azt ott szemünk előtt tovább nem tűrhettük.*”⁵⁵ A kiáltvány retorikailag ügyesen hidalta át azt az ellentétet, amely abból fakadt, hogy a törvényhozás „szentegyházát” azért mégiscsak a romboló ellenzéki politikusok szentségtelenítették meg. Az elszabadult indulatok valódi bűnöseként ugyanis Perczel Dezsőt és Tisza Istvánt nevezte meg, akik politikájukkal békétlenséget és gyűlöletet szítottak a Ház falai között. Az ellenzék bejelentette továbbá, hogy a keletkezett anyagi kár enyhítésére és a megsebesült teremőrök segélyezésére gyűjtést szervez.

A kormánypárt lapja természetesen merőben ellentétesen értékelte a történeteket. Nem a törvényesség visszaállításáért vívott hősiesség látott az eseményekben, hanem „a férfiúi bátorság megcsúfolását”, „bolondok házába való jeleneteket”, amelyek során a „bársonyszékek forradalmárai” csupán védtelen alkalmazottakon és ártalmatlan bútorokon arattak véres diadalt.⁵⁶ A kormánypárti Mikszáth, aki Herczeg Ferenc társaságában az ülés tervezett kezdete előtt néhány perccel ért az ülésterembe, az események groteszk jellegét emelte ki cikkeiben, érzékletesen bemutatva az állatias rombolás maradványainak és a büszkén pózoló, kedélyesen beszélgető, hangosan viccelődő ellenzékiek látványának furcsa

---

⁵⁴ Lásd Bánffy Dezsőnek a mentelmi bizottság előtt 1905. június 9-én tett vallomását az 1904. dec. 13-i házrombolásról: MNL OL K 2 A VIII. 4. 469. cs.

⁵⁵ Budapesti Hírlap, 1904. dec. 14. 345. sz. A Kiáltvány keletkezésének körülményeiről lásd Eötvös Károly: *Harc az alkotmányért*. Révai, Bp. 1909, 217-227.

⁵⁶ Az Ujság 1904. dec. 14. 345. sz. II. évf

kettősségét.⁵⁷ Ugyanakkor évtizedekkel később Tisza feltétlen híve, Horánszky Lajos, aki fiatal képviselőként első ciklusát töltötte a kormányárt padsoraiban, úgy emlékezett vissza, hogy a Szabadelvű Párt abban hibázott, hogy átengedte a termet az ellenzéknek (ti. eleve csak az elnöki emelvényt kívánta megvédeni, de azt is hamar feladta), így terepet biztosított számukra, saját pártja viszont ezáltal gyengének mutatkozott a nyilvánosság előtt.⁵⁸

Másnap az ellenzék már reggel 7 óra körül bevonult az épületbe és a még sötét folyosókon állt őrt, mert az a híresztelés terjedt el köreiben, hogy a kormánypárt titokban kíván ülésezni. A Ház folyosóin és az úgy ahogy rendbehozott tanácskozóteremben az ütközetben részt vett teremőrség tagjait nem lehetett látni. A 10 órakor minden gond nélkül megkezdődött ülést sem Perczel Dezső, hanem egyik helyettese vezette. Ez utóbbi az ellenzék egyik fő követelése volt, mondván, a házelnök méltatlanná vált tisztségére. Az ellenzék szimbolikus győzelme azonban akkor vált a karzati közönség számára is teljesen világossá, amikor sikerült megakadályozni, hogy a terembe áthozzák a főrendiházból a miniszterek bársonyszékeit, így a kormány tagjai kényszerűen a szabadelvű párti tömb első sorában foglaltak helyet.⁵⁹ A Ház ugyan elfogadta a napirendet, így a soron következő ülészakot sikerült megnyitni, ám érdemi törvényhozói munkára már nem került sor, mert több napig tartó bekiabálásoktól, füttyüléstől zajos vita bontakozott ki a lezajlott eseményekről. A kormánypárt és az ellenzék homlok egyenest ellenkező módon értékelte a kialakult jogi, politikai és morális válságot, így a patthelyzet feloldására nem volt remény. Az éles szemű Mikszáth ekkor készített tudósításában azonban már arra is felfigyelt, hogy miközben az ülésteremben folyó indulatos vitában a magyar parlamentarizmus vívta tusáját, addig a folyosón mintha már maga a miniszterelnök sem vette volna igazán komolyan az eseményeket. Mikszáth kicsinyes színjátékként ábrázolja a nagypolitikai csatározásokat, de azok valódi tétjét nem téveszti szem elől:

„A miniszterelnök bent vagdalkozik az egyik percben, a következőkben már ott láthatni vidáman beszélgetni valamely folyosói sarokban egy-egy vidéki ismerőseivel, hogy milyenek a vetések, járnak-e arra esők? [...] Közben a szenvedélyesebb dohányosok ki-kidöcögnek a teremből, meghozván a híreket, ki beszél, mit beszél. Néha egy-egy üvöltés támad, mintha

⁵⁷ Mikszáth Kálmán: Hősöket énekelek... *Az Ujság* 2. évf., 345. sz., 1904. dec. 14., 1–4. o.

⁵⁸ Horánszky 500.

⁵⁹ Budapesti Hírlap, 1904. dec. 15. 346. sz. 24. évf.

orkán rázná meg az épületet, akkor aztán berohannak mind, hogy talán megöltek valakit. De csak üres, undorító láрма zúg. Eddig mindössze egy halott van. A képviselőház méltósága.”⁶⁰

Az uralkodó végül 1905. január 4-én feloszlatta az országgyűlést. A Szabadelvű Párt a januárban megrendezett választásokon vereséget szenvedett és harminc év után elvesztette hatalmát. Berzeviczy kormánypárti szemszögből így értékelte a történeteket: *„Az, amit az ellenzék december 13-án a parlamentben művelt, alig különbözött a közönséges korcsmai duhajkodástól, de – sajnos – el kell ismerni, hogy a magyar intelligentia nagy részének is határozottan imponált. Mi az ő erőszakukat nem tudtuk, vagy nem mertük megtorolni s valójában meghátráltunk előttük; ez volt a tény, amely a magyar közönség előtt állott és annak ítéletét döntően befolyásolta.”⁶¹*

Az ellenzék ezúttal tehát az ülésteremben aratott szimbolikus győzelmét gyorsan szavazatokra és választási sikerre tudta váltani. A teljes morális győzelmet azonban az alkotmányértő szabadelvű politikusok bírósági felelősségre vonása jelenthette volna. Talán elsőre meglepőnek tűnhet ez a szándék, hiszen a konkrét károkozást az ellenzéki honatyák követték el. Csakhogy a Tisza-kormány némi tanakodás után úgy döntött, hogy nem sietteti a jogi eljárást az ellenzék tagjai ellen, mert a bíróság előtt – tekintettel az ügy rendkívüliségére és a képviselők mentelmi jogára – nehezen lehetne kellő eredményt elérni, az ellenzék népszerűségét pedig csak növelné, ha felmentő ítéletek születnének. Ráadásul a szakértői vizsgálatok során kiderült, hogy a tényleges anyagi kár alacsonyabb lett a korábban becsülnél: 1935 korona és 65 fillér. A fővárosi ügyészség végül 1906 júniusában vádemelés nélkül megszüntette a nyomozást az időközben kormányra jutott ellenzéki honatyák ellen. Az ügyészség tulajdonképpen elfogadta az ellenzék által kezdettől fogva hangoztatott érveket: a képviselőház önmaga ellen lázadást nem követhet el, sőt a honatyák éppen a ház szabadságát védtek a törvényellenesen felállított őrséggel szemben. A vagyonrongálás vádja sem áll meg, mert valójában saját és nem idegen vagyont károsítottak. Végül a a teremőrséggel szemben elkövetett testi sértés szándékossága sem bizonyítható, sokkal inkább a képviselők önvédeleméről lehetett szó. Az ügyészség továbbá hangsúlyozta, hogy a képviselőket védte a mentelmi jog, a tanúvallomások pedig sok esetben ellentmondtak egymásnak.⁶²

---

⁶⁰ Mikszáth Kálmán: A folyosón. *Az Ujság* 2. évf., 348. sz., 1904. dec. 18., 3–6. o. (Scarron névjelzéssel).

⁶¹ Berzeviczy, 94.

⁶² Az ügyészség sajátos érvelését lásd: A budapesti kir. ügyészség 29010/1906 sz. határozata, 1906. jún. 21. MNL OL K 2 A. VIII. 3. 462. cs.

Úgy tűnik, hogy az ellenzék viszont hasznot láthatott a politikai konfliktus kriminalizálásában, mert Eötvös Károly javaslatára vizsgálatot sürgetett az elkövetett alkotmány sértés, valamint a házszabályellenesen alkalmazott teremőrség ügyében Perczel házelnök és Csávossy Béla háznagy ellen.⁶³ A kormányra került ellenzék később a jogi eljárást kiterjesztette a Tisza-kormány alatt hivatalban volt ügyészségi és rendőrségi vezetőkre is. Utóbbiakat azzal gyanúsítva meg, hogy visszaéltek hivatali hatalmukkal, amikor a mentelmi jog figyelmen kívül hagyásával az ellenzéki honatyák kihallgatását rendelték el. Eltérvénk a témánktól, ha a szóban forgó ügyeket végigkövetnénk, ezért csak azt említjük meg, hogy a házelnök és a háznagy ellen folytatott per egészen 1911-ig elhúzódott. Az időközben ismét ellenzékbe került politikusok által kezdeményezett eljárás felmentéssel zárult, ugyanis a bíróság kimondta, hogy nem volt törvénytelen a ház vezetése részéről a 40 fős teremőrség alkalmazása, bérük és a részükre varratott ruházat költsége pedig szabályosan került kifizetésre.⁶⁴

Pisztolygolyó és kardlap

Az ellenzéki koalíció kormányra kerülését követően, 1906 és 1910 között a nem magyar nemzetiségű képviselőkkel kapcsolatos konfliktusok száma növekedett meg. Miközben a régi kormánypárt politikusai távol maradtak a választási küzdelmektől, a nemzetiségi pártok a korábbiaknál jelentősebb számban tudtak képviselőket juttatni az országgyűlésbe. A mintegy kéttucatnyi (nem az új kormánypártokhoz tartozó) nemzetiségi honatya erőteljes harcba kezdett a magyar szupremácia gondolatát határozottabban érvényesíteni kívánó kormányzati törekvésekkel szemben. Különösen hevesen támadták például az Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter által beterjesztett törvényjavaslatot, amely a nemzetiségi népiskolák magyarosítását kívánta adminisztratív eszközökkel fokozni (pl. az államnyelv kötelező tanításának szigorításával, a központilag engedélyezett tankönyvekkel). A javaslat vitája során Vajda Sándor (Alexandru Vaida Voevod) hosszú beszédében egy románellenes költeményből, illetve az arra válaszul született magyarellenes versből olvasott fel részleteket, de olyan halkán, hogy a többség azt nem érthette.⁶⁵ A képviselőházi naplóba azonban az egész

⁶³ Eötvös Károlynak az 1905. ápr. 12-én benyújtott indítványát 18. szám alatt lásd Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai I. köt. Bp. 1905. 25-31. Az indítványt a Ház 1905. április 15-én elfogadta. Az ügy héttéréről bővebben: Eötvös, 234-275.

⁶⁴ Az elhúzódó ügy iratai megtalálhatók: MNL OL K 2 B I. 4. 697. cs. No. 7.

⁶⁵ Vajda 1907. ápr. 8-án (134. ülés) elmondott beszédét lásd: Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. VIII. köt. Budapest, 1907. 93-111. A szóban forgó románellenes vers megtalálható: Győrffy József politikai satírái. S. a. r. Horváth Ádám. Révai, Budapest 1893. 81-83. (Mokányok c. vers)

terjedelemes idézetet betetette, amely több, a magyar nemzeti önérzetet és a parlamenti illetet sértő kifejezést tartalmazott. Akciójára már másnap fény derült és a naplóbíráló bizottság jelentése nyomán törölték a verset az ülésnap hivatalos szövegéből, a képviselőház pedig megrovásban részesítette a képviselőt. Vajda felszólalásában megkövette a házat, de beszédét képviselőtársai válogatott szidalmi és fenyegetései között mondhatta csak el.⁶⁶ Mindez azonban csak nyitánya volt a később bekövetkezett tényleges fizikai erőszaknak. Vajda jobbnak látta, ha hosszabb ideig nem mutatkozik a képviselőházban, ám két hónap elteltével 1907. június 7-én újra megjelent a Házban. Az ülés félórás késéssel kezdődött, mert Wekerle Sándor miniszterelnök megpróbálta informálisan távozásra bírni Vajdát, hogy megakadályozza a botrány kitörését. Vajda erre azonban nem volt hajlandó. Az ülés hamarosan félbeszakadt, mert a képviselők egy része nem kívánt addig a napirenden lévő ügyekkel foglalkozni, amíg „egy hazaáruló gazember” a teremben van. Az elnök negyed órára felfüggesztette a zajos ülést, ám ezzel a döntésével valójában szabad folyást biztosított az erőszakos eseményeknek. Vajda így írt az ezután történetéről emlékirataiban:

„Nagyszámú képviselő a terem közepe felé nyomult, majd a széksorok közötti folyosón abba az irányba igyekezett, ahol én ültem. Vlad és Suciú, akik egy lépéssel közelebb álltak hozzám, megpróbálták útjukat állni. [...] Mindenünnen kiáltások hangzottak: «Ki vele! Mit tárgyaltok az aljas hazaárulóval?» Amikor pedig Vladot és Suciút sikerült félrelökniük, a középső folyosón zsúfolódó támadók tömött oszlopa taszította előre az előttük állókat. Ezek nem tudtak és nem is akartak ellenállni az áradatnak. Én továbbra is gladiátori pózban vártam őket, de amikor láttam, hogy most már rám tör a falanx, hátrálni kezdtem. A közeli ajtóhoz értem, az szélesen kitérult, az engem körbefogók gyűrűje, akiktől próbáltam távol tartani magam, felbomlott, s így kijutottam a folyósóra.”⁶⁷

A fennmaradt források szerint a magyar képviselők némi dulakodás után kiszorították Vajdát a folyosóra, majd pedig a főbejáraton keresztül az utcára. A román képviselőtársak, a háznagy és egy jegyző eközben folyamatosan igyekeztek megvédeni Vajdát az ütésektől. Az ügyet kivizsgáló mentelmi bizottság ugyan elismerte, hogy jogsértés történt, de hangsúlyozta, hogy

⁶⁶ Vajda 1907. ápr. 10-én (136. ülés) elmondott felszólalását lásd: Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. VIII. köt. Budapest, 1907. 138-141. A magyar képviselők közbekiáltásaikban kutyakorbáccsal, lámpavasra akasztással, pofonokkal fenyegették Vajdát.

⁶⁷ Alexandru Vaida Voevod: „Gézengúz nép valátok kezdet óta...” Egy parlamenti botrány története. Korunk 1998. 4. sz. 30-48. Vajda később már nem tagadta akciójának szándékosságát és provokatív jellegét, a magyarellenes vers szerzője pedig Vajda testvére volt. Vajdáról bővebben: L. Balogh Béni: Alexandru Vaida-Voevod és a magyar-román együttélés. In Horváth Jenő - Pritz Pál (szerk.): Emlékirat és történelem. A VII. Hungarológiai Kongresszus azonos című paneljének anyaga. Budapest, 2012, Magyar Történelmi Társulat - Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 60-80.

az ülés felfüggesztése után került sor az erőszakra, amely ráadásul jogos felháborodásból fakadt. Mivel sérülés nem történt, ezért egyetlen indulatos képviselő elmarasztalását sem javasolta.⁶⁸

Mindeközben a kormányra került magyar ellenzék és a horvát száborban többséget alkotó horvát–szerb koalíció között 1906 folyamán létrejött átmeneti együttműködés is felbomlott. A horvát–magyar viszony – itt nem részletezhető okok miatt – annyira elmérgesedett, hogy a horvát képviselők obstrukcióba kezdtek a közös országgyűlésen. A vasúti szolgálati rendtartás, illetve különböző házszabály-ügyek kapcsán egymást érték a horvát nyelvű felszólalások. A házelnök tolmács útján követte a beszédeket és nyomban megvonta a szót, ha az adott képviselő az 1868-ban létrejött horvát–magyar kiegyezési törvényt sértő megjegyzést tett vagy megpróbálta kijátszani azt. A házelnöki figyelmeztetés ellenére a tárgytól eltérő honatyákat pedig rendre kizárással büntették: 1907 folyamán 8 horvát képviselő ellen indítottak eljárást, rendszerint 2–4 heti kizárással sújtva őket.⁶⁹ Ismereteink szerint ezzel, a házszabályokban 1887 óta megtalálható legszigorúbb rendszabállyal ekkor élt először a képviselőház.

Az ellenzéki koalíció felbomlását követően, de még az új választások előtt az uralkodó Khuen-Héderváry Károlyt nevezte ki miniszterelnöknek. Khuen azonban nem rendelkezett parlamenti többséggel, így hasztalanul kísérletezett a következő évi költségvetés elfogadtatásával. Végül 1910 márciusában kénytelen volt úgy felolvasni a képviselőházban az országgyűlés feloszlatását kimondó uralkodói leiratot, hogy nem került sor a költségvetés megszavazására, ezt viszont számos képviselő törvénytelennek mondta. A kitört hangzavarban a miniszterelnök közelebb lépett a gyorsírókhoz, hogy legalább számukra hallhatóan diktálja le a királyi leirat szövegét. Ezt észlelve néhány honatya dühében könyvekkel, iratsomóval és fém tintatartóval dobta meg Khuent, illetve a közelében ülő földművelésügyi minisztert. A tárgyak közül több is eltalálta a két politikust, akik nyolc napon túl gyógyuló vérző sérüléseket szenvedtek az arcukon.⁷⁰ Az ellenzéki képviselők ellen indult büntetőeljárás csak 1914 tavaszán zárult le, így az ítéletnek meglehetősen korlátozott

---

⁶⁸ Vajda Sándor mentelmi sérelmének vizsgálati iratai megtalálhatók MNL OL K 2 A VIII. 3. 462. cs. No. 21.

⁶⁹ A horvát képviselők ellen indított eljárások anyaga megtalálható: MNL OL K 2 A VIII. 4. 469. cs. 1906/11 No. 1–3. és 5.

⁷⁰ Az ügy leírása: KN 1912. jún. 7. XVI. köt. 485-489.o., K 2 A VIII. 2. 433. cs. No. 40.

fegyelmező ereje lehetett csupán (a „tintadobáló” politikusok közül többen már nem is voltak akkor a képviselőház tagjai).⁷¹

A koalíció bukása után minden visszatért a régi kerékvágásba, pontosabban: a századforduló óta jellemző meddő parlamenti küzdelmek mindennapjaihoz. Az ismét ellenzéki szerepbe kényszerült pártok újfent az obstrukció eszközehez nyúltak az 1910-es választásokon elsőprő győzelmet arató Nemzeti Munkapárttal szemben. A Tisza István vezette kormánytöbbség pedig egyre keményebb fellépéssel korlátozta az ellenzék jogait. Tisza pártvezérként a képviselőház elnökének is megválasztatta magát, hogy hatékonyabban tudja felvenni a harcot az ellenzékkel. 1912. május 22-én már a szavazást is botrány kísérte, ugyanis Kovács Gyula ellenzéki honatya a terem közepére futott és feldöntötte a szavazóurnát, amelyből dulakodás támadt. Az ellenzék kivonult a szavazásról, a többség pedig Kovácsot 30 napra kitiltotta az épületből. Másnap az ellenzék a szociáldemokrata párttal szövetkezve kormányellenes és Tisza-ellenes tüntetést szervezett a fővárosban, amely helyenként véres összecsapásokba torkollott. A Parlament épületét katonai gyűrű zárta el a tüntetők elől.⁷²

Tisza 1912. június 4-én látta elérkezettnek az időt arra, hogy letörje az obstrukciót. Házsabályellenes módon belefolytotta az ellenzékbe a szót, majd pedig a vitát lezárva, ellenzéki hangzavar közepette a kormánypárti többséggel elfogadtatta a régóta napirenden lévő véderőtörvényt. A kiabáló és sípoló, dudáló képviselőket Tisza rendőri karhatalommal vezettette ki az ülésteremből (erre a házsabályok elvben csak a karzati közönség esetében adtak lehetőséget). A délután folyamán mintegy száz rendőr összesen 36 ellenzékit távolított el erőszakos jelenetek során az épületből.⁷³ A válasz sem sokáig váratott magára: Tisza Istvánt a legsúlyosabb verbális és fizikai erőszak érte ezekben a napokban. A sajtóbeszámolók szerint Kovácsy Kálmán református lelkész-képviselő az ülésteremben megátkozta őt és családját.⁷⁴ Június 7-én pedig az ülésekről kizárt Kovács Gyula az újságírói karzatról a terembe jutva lőtt rá háromszor. Kovács lövései célt tévesztettek és a golyók az elnöki emelvénybe illetve a falba fűrődtek. Kovács a támadás után öngyilkossági szándékkal önmaga

⁷¹ A perbe fogott képviselők (Zakariás János, Markos Gyula, Hoffmann Ottó, Beck Lajos és ifj. Madarász József) közül Becket felmentették, a többieket több havi börtönnel és jelentős pénzbírsággal sújtották. Az ügyről lásd pl. Beck Lajos emlékiratait. Két világ között. OSZK Kt. Fol Hung 3042. p. 196-197.; Az Ujság 1914. márc. 28. 16.

⁷² Az 1912. május 23-i és 24-i eseményekkel több (eltérő szemléletű) munka is foglalkozik, lásd pl. Remete László: *Barrikádok Budapest utcáin 1912*. Bp. Kossuth, 1972. Gyáni Gábor: *Az utca és a szalon: a társadalmi térhasználat Budapesten, 1870-1940*. Budapest, Új Mandátum, 1999. 96-106.

⁷³ Návay Lajos politikai jegyzetei (1910-1912). Közreadják: Gilicze János és Vigh Zoltán. Békéscsaba-Szeged, 1988. 259-260. Pecze szerint aznap csak 27 főt, másnap 39-et, jún. 10-én pedig 35 főt vezettek ki az ülésteremből: Pecze 627.

⁷⁴ Pesti Sándor: *Az újkori magyar parlament*. Osiris, Budapest, 2002. 141. A képviselőházi naplóban nincs nyoma a megátkozásnak, arról a Magyarország c. függetlenségi napilap számolt be.

ellen fordította fegyverét, ám a lövések ezúttal sem voltak végzetesek. A sérült ellenzékit három kormánypárti a földre teperte és ütlegelni kezdte, sőt egyes források szerint Ertsey Péter munkapárti honatya maga is használta a fegyverét. Végül a vérző Kovácsot kicipeltek az ülésteremből. Tisza higgadt maradt és egy rövid kommentár után tovább folytatta az ülésvezetést.⁷⁵ Ugyan fegyverhasználatra már korábban is sor került a ház folyosóján, ám az ülésteremben még nem dördült pisztoly. A házelnök elleni merénylet – minden színpadias körülmény ellenére – európai összehasonlításban is páratlanul erőszakos akció volt, melyet a politikai elit egy tagja követett el.⁷⁶

A sajtót bejárták a képviselőház botrányos jeleneteiről készített fényképfelvételek és rajzok: az épületet körülzáró, majd a lépcsőkön táborot verő katonákról, illetve a zajongó és dulakodó, később karhatalommal az ülésteremből kivezetett ellenzéki politikusokról. Minden bizonnyal ezek a fotók és az eseményekről tudósító túlfűtött sajtóbeszámolók is hozzájárultak ahhoz, hogy végül az esküdtszék Kovács Gyulát felmentette a gyilkossági kísérlet vádjától. Nem véletlenül fogalmazott úgy Kovács még az ítélethíredek előtt, az esküdtek felé fordulva, miszerint „*az önök verdiktje azt hiszem, a közhangulatot és a közérzést fogja kifejezni*”.⁷⁷

Nem kellett büntetéssel szembenéznie Beöthy László kereskedelmi miniszternek sem, aki a nyári szünet utáni második őszi ülésnap kezdetén összeverekedett az öt hangosan szidalmazó ellenzéki honatyákkal. Beöthy tettéért bocsánatot kért a Háztól, amely eltekintett a munkapárti miniszter elleni további eljárástól. Tisza emberileg jogosnak nevezte a politikus felháborodását.⁷⁸ Fontos azonban rögzítenünk azt a tényt, hogy a képviselőház hosszú botránykrónikájában korábban még nem szerepelt ehhez fogható eset, hiszen ezúttal egy közhivatalt ellátó miniszter volt az elkövető.

⁷⁵ A merénylet gyorsírói lenyomatát és Tisza rövid házelnöki nyilatkozatát lásd: Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XVI. köt. Budapest, 1912, 474. (391. ülés) Tisza személyiségéről és az általa kiváltott indulatokról bővebben lfdj. Bertényi Iván: A gyűlölt Tisza István. In: Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára. Szerk. Maruzsa Zoltán – Pallai László, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2011, 21-42. (különösen 28-30.)

⁷⁶ Fontos hangsúlyozni, hogy véres merényletekről uralkodók és vezető politikusok ellen más országokból is van tudomásunk, ám azokat nem a parlament falain belül követték el, végrehajtói pedig nem voltak a törvényhozói elit tagjai (anarchisták, feniánusok stb.).

⁷⁷ Donáth Regina: A Tisza István elleni 1912-i merénylet a hírlapirodalom tükrében (Kútfőkritikai tanulmány). Budapest 1935. 18. A merényletet követően Kovács többé már nem jelent meg a Házban és 1913. június 2-án lemondott mandátumáról.

⁷⁸ Lásd Beöthy László rövid nyilatkozatát a képviselőház 407. ülésén, 1912. szept. 18-án: Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XVII. köt. Budapest, 1912, 94-95. Nadányi Emil szerint Zboray Miklós néppárti képviselő provokálta Beöthyt a „disznó, gazember, alávaló, bitang...” szavakkal. Nadányi Emil: Parlamenti küzdelmeink, 1903–1914. Budapest, 1914. 152-153.

Visszatérve Tisza erőszakos házelnöki felépésére, azt még saját pártjának tagjai is ellentmondásosan ítélték meg. Ebből a szempontból különösen érdekes a Tiszát megelőző két korábbi házelnök vélekedése. Návay Lajos szerint a karhatalom bevetése „*csak újabb tanújele Tisza betegesen erőszakos természetének, amely mértéket betartani nem tud, hanem mintegy kéjeleg a saját maga túltengéseiben is.*”⁷⁹ (Návay már az 1904-es eseményeket is elítélte és átmenetileg elhagyta a kormánypártot.) Ugyanakkor elismerte, hogy erőszak nélkül nem volt megoldható a konfliktus és Tisza taktikája rövidtávon sikeresnek bizonyult. Úgy látta, hogy a társadalom az évek során fokozatosan elfordult a hasznos munkára képtelen országgyűléstől, amelyen Tisza számos törvény gyors letárgyalásával kívánt változtatni. Mindazonáltal óvta a többséget a „terrorizmustól”, ugyanis a párt egyes vezetői már azon gondolkodtak, hogy milyen jogi megoldással lehetne a notóriusan engedetlen képviselőket megfosztani mandátumuktól.

Meglehetősen hasonló volt Berzeviczy Albert helyzetértékelése is. Véleménye szerint Tisza a törvénysértő, erőszakos akciókat lényegében a parlamenti hatalomgyakorlás szerves részévé tette, az elvben pártatlan házelnöki funkciót pedig egybeolvasztotta a pártvezéri szereppel.

„[...] Tisza végzetes hibát követett el, amikor a parlamentben a végszükség joga címén alkalmazott erőszakból rendszert csinált a cynikus és mindenre kész Lukács [László] neve alatti parlamenti absolutismusának állandósítására, s amikor ő, ki mindig az angol parlamentáris gyakorlatra hivatkozik, feje tetejére állította az angol parlamentarismust, megtevéen magát egy személyben speakernek és leadernek. Ennek a végzetes ballépésnek tulajdoníthatjuk, hogy ma már szinte átláthatatlan válaszfalak emelkednek a többség és az ellenzék között s hogy közéletünk már nem is nyújt egyéb kilátást, mint állandó, kétségbeesett élethalálharcot két párt között, melyek egyike parlamenti formák között absolutice uralkodik s míg a másikat kizárja a közéletből [...]”⁸⁰

Az általunk eddig felsorakoztatott adatok azonban kellően bizonyítják, hogy Berzeviczy abban minden bizonnyal tévedett, miszerint csupán 1912 táján kezdtek volna felépülni a kormánypárt és az ellenzék között az áthatolhatatlan válaszfalak. Ugyanakkor kétségtelen, hogy Tisza házelnöki működése – minden elvi megfontolás ellenére is – a gyakorlatban tovább mélyítette a magyar parlamenti élet válságát. Jól példázza ezt a parlamenti őrség felállítása. Az országgyűlési rend fenntartására szervezett és az 1912. évi 67. törvénycikk által

⁷⁹ Návay 258.

⁸⁰ Berzeviczy Albert: A képviselőházi elnökségről való lemondásom története. OSZK Kt. Quart. Hung 2956. 80-81. old. Berzeviczy ezen feljegyzéseit 1912 októbere és 1913 májusa között vetette papírra.

szabályozott fegyveres őrseg 1913 májusában kezdte meg szolgálatát. A képviselőházi őrseg első bevetésén azonban máris komoly konfliktusba keveredett az ellenzéki képviselőkkel. Ugyanis június 4-én – Tisza határozott házelnöki fellépésének egyéves évfordulóján és a korrupciós ügybe keveredett Lukács László kormányának lemondásakor – a rendbontásuk miatt kizárással sújtott honatyákat kivezető őrseg parancsnokhelyettese megkardlapozta Héderváry Lehel függetlenségi képviselőt, mert a politikus durván szidalmazta az őrseget. A korábban csak az utcai tüntetők megfegyelmezésére alkalmazott formája az erőszaknak párbajok és egyéb konfliktusok sorozatát indította el a Házon belül és az országgyűlés falain kívül egyaránt.⁸¹ Úgy tűnik tehát, hogy a képviselőházi karhatalom bevetése nem fegyelmezőleg hatott a honatyákra, hanem inkább tovább hevítette az indulatokat. Lényegében az I. világháború kitöréséig állandosultak a konfliktusok a törvényhozásban. Jól jelzi ezt az a kimutatás is, amely az 1912 májusa és 1914 áprilisa között előfordult elnöki intézkedéseket tartalmazza: a Ház megkövetésére 68 képviselőt szólítottak fel, 13 honatya részesült megrovásban, a kizárással ítélték száma pedig a 148 ülés alatt elérte az 1784 főt.⁸² Egy másik összesítésből, amely egy szűkebb időszak adatait tartalmazza, azt is megtudhatjuk, hogy kik számítottak a rendezavarások hangadóinak (4. táblázat)

4. táblázat: *A leghosszabb időre kizárt képviselők 1912. június 5. és 1914. január 14. (390-493. ülés) között*

Név	Pártállás	A kitiltás hossza összesen
Eitner Zsigmond	Justh párt	165 nap (9 alkalommal)
Szmrecsányi György	Néppárt	125 nap (8 alkalommal)
Zlinszky István	Kossuth párt	125 nap (6 alkalommal)
Urmánczy Nándor	pártonkívüli 48-as	115 nap (5 alkalommal)
Justh János	Justh párt	110 nap (8 alkalommal)
Lovász Márton	Justh párt	110 nap (7 alkalommal)
Sümegei Vilmos	Kossuth párt	100 nap (7 alkalommal)

Fontos hangsúlyozni, hogy ez az adatsor és tanulmány korábbi táblázatai is jelzik: az erőszakos akciókban korántsem csak a képviselők fiatalabb generációja vett részt, hiszen a

⁸¹ Pollmann Ferenc: A kaszinó-affér: honatyák kontra tisztikar. *Limes*, 10. évf. 1997. 3. 71-86.

⁸² A kimutatás megtalálható: MNL OL K 2 A VIII. 4. 469. cs. (külön szám nélkül). Ugyanitt található a 4. táblázat adatai is.

legtöbb mentelmi ügyben érintett, illetve a leghosszabb időre kizárt honatyák között ötven év körüli politikusok neveivel is találkozhatunk (különösen igaz ez a korszak második felére).

Tanulságok

Jókai Mór 1874-ben Bécsben és Berlinben járva feljegyezte, hogy a budapesti ülésterem hangulatához képest mennyire más, kimérten fegyelmezett ezen országok törvényhozása.⁸³ Ugyanakkor, ha Mark Twainnek a századforduló osztrák parlamentjéről szóló élvezetes tudósításait lapozzuk fel, akkor a magyar belpolitika erőszakos jeleneteihez már igencsak hasonlókról olvashatunk bennük.⁸⁴ Ha pedig szétnézünk a korabeli Európa többi parlamentjében, akkor még a sokak számára etalonnak tekintett londoni törvényhozás történetében is találhatunk példákat szitkozódó és verekedő honatyák botrányos viselkedésére.⁸⁵ Az esetek jelentős része a képviseleti rendszert érő egyre erősödő kihívásokkal áll összefüggésben: a különböző etnikai és társadalmi csoportok érdekeinek megfelelő parlamenti képviselete körül zajló vitákkal. A parlamentarizmus válságjelenségei (gyakori kormányváltások, obstrukció stb.) Európa több országában is felütötték a fejüket, azonban nem feltétlenül reagált mindenhol azonosan a politika az őt ért kihívásokra. Rendszerint a fizikai erőszak megrekedt a törvényhozás falain kívül (lásd a parlamenti épületek előtt tiltakozó tömegek akcióit, vagy például a politikusok ellen elkövetett utcai merényleteket), és csak ritkább esetben jelent meg a parlamentek üléstermében. Ez utóbbi esetben is legfeljebb egy-egy pofonról, kisebb dulakodásról van tudomásunk.⁸⁶ Úgy tűnik azonban, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia két fővárosában kirívó mértéket öltött a

---

⁸³ Jókai Mór: A Reichsrathban. Uő: Képviselei körök. Jókai Mór: Életemből. 2. köt. Révai, Budapest, 1898. 420–422. és 441–443.

⁸⁴ Twain, Mark: Stiring Times in Austria. *Harper's New Monthly Magazine* 1898. márc. (Vol. 96), 530-540.
<https://ecommons.cornell.edu/handle/1813/2170>

⁸⁵ 1893-ban egy konzervatív és egy liberális képviselő verekedett össze, 1912-ben a belügyminisztert dobták fejbe egy könyvvel a londoni parlamentben. John Biffen: *Inside the House of Commons. Behind the Scenes at Westminster*. Grafton, London, 1990. 153-158.

⁸⁶ Korszakunkban Berlinben nem került sor fizikai atrocitásra a képviselők között, a francia törvényhozásban azonban 1904-ben egy jobboldali honatya pofonvágta a hadügyminisztert. Továbbá mindkét országban divatoztak a politikai párbajok. A londoni parlament egyre szigorodó fegyelmi előírásainak a gyakorlatban viszonylag ritkán kellett érvényt szerezni. Ferenczy Árpád részletes kimutatása szerint karhatalom tényleges bevetésére elsősorban az ír képviselők kivezetésekor volt szükség (korszakunkban három alkalommal). Vö. Ferenczy Árpád: *Az angol parlamenti szólásjog és fegyelem történeti fejlődése és jelen állapota 1547-1913*. Budapest, 1914, 399-431.

törvényhozások munkáját bénító erőszakos obstrukció.⁸⁷ Bécsben és Budapesten – eltérő ügyek miatt, de végső soron a két politikai rendszer reformképtelensége következtében – a parlamenti politizálás szerves részévé vált a verbális és fizikai erőszak. Mély bizalmatlanság alakult ki a különböző politikai csoportok között, és a századfordulón már kompromisszumképtelenség bénította meg a két törvényhozás működését.

A magyar képviselőházban az 1870-es évek elején az obstrukció még nem tudott teret hódítani, mert néhány hét után a politikai pártok megtalálták a megoldást a válság feloldására. A századfordulón (Széll Kálmán kormányzásának átmeneti nyugalma után) azonban már csak néhány hónapnyi időszakokra volt helyreállítható a politikai erők együttműködése (lásd pl. 1904-ben Thaly Kálmán békejavaslatának a sorsát). Ezt követően viszont már csak egy-egy napig, sőt csupán néhány óráig maradtak életben a kormány és az ellenzék által megkötött fegyverszünetek. Jól mutatja a politikai párbeszéd teljes hiányát, hogy az 1910-es évek első felében a parlament működését a kormányoldal lényegében már csak az ellenzék tiltakozó kivonulása, illetve erőszakos kivezetése árán tudta biztosítani.

Az ellenzék maga is érdekelt volt a rendkívüli helyzet minél hosszabb fenntartásában, hiszen a merev közjogi struktúra és a hegemon pártrendszer keretei között parlamenti számarányánál jóval nagyobb mértékben tudta ezáltal befolyásolni – sajátos pótcselekvésként: zömmel gátolni – a törvényhozás működését. Továbbá a nyilvánosság fórumain az ellenzék a parlamentarizmus és az alkotmányosság harcos védelmezőjeként tüntethette fel magát, végül a botránypolitizálás jó alkalmat kínált bizonyos ellenzéki honatyák számára saját népszerűségük növelésére is. Néhány ellenzéki politikus később maga is elismerte, hogy a kormánypárt mellett az ellenzéknek is jelentős része van az erőszakos megoldások elterjedésében a parlamenti politizálásban.⁸⁸ A parlamentarizmus védelmének hangzatos jelszava és a nemzeti akaratra való hivatkozás pedig nem csak a kormánypártot, de az ellenzéknek is arra indította, hogy több alkalommal áthágja a formális szabályokat (pl. a házszabályokat, a törvényeket).⁸⁹

---

⁸⁷ Henk Te Velde: Die parlamentarische Obstruktion und die „Krise“ parlamentarischer Politik in Europa um 1900. In: Das Parlament als Kommunikationsraum. Hrsg. Andreas Schulz, Andreas Wirsching. Droste, Düsseldorf, 2012, 267-283.

⁸⁸ „Tisza István azért követett el erőszakot, mert belekényszerítettük, mert nem volt semmi más útja”. Lengyel Zoltán 1908. február 21-én elhangzott szavait idézi Pesti 131-132.

⁸⁹ Például Kossuth Ferenc úgy vélte, hogy a nemzeti érdekek védelméért az alkotmányosság határait is túl lehet lépni. 1904. október 10-én elmondott szavait idézi Pesti, 121.

Minden bizonnyal hozzájárult az erőszak elharapódzásához az is, hogy a politikusi önuralom elvesztésének komolyabb jogi következménye nem volt. Elmaradt a lökdösődő, széklábbal verekedő, pisztollyal lövöldöző képviselők érdemi felelősségre vonása mind a képviselőház falain belül, mind azon kívül, a bírósági tárgyalótermekben. Sem a képviselőház, sem az esküdszékek, és rendszerint maguk a bírók sem szabtak ki komolyabb büntetést a politikai elit rágalmozó, párbajozó és verekedő tagjaira,⁹⁰ így az effajta politikusi mentalitás szinte háborítatlanul terjedhetett és elválaszthatatlan részévé vált a parlamenti politizálásnak a kormányparti és az ellenzéki oldalon egyaránt.

A mentelmi ügyek és a házszabálysértések emelkedő száma, valamint az általunk ismertetett legjellemzőbb esetek növekvő durvasága azt mutatja, hogy nem pusztán optikai csalódás a kortársak vélekedése az egymást követő országgyűlések romló erkölcsi állapotáról; az erőszakos eljárások beépültek az elit politikai kultúrájába. A Tisza-féle szigorúbb rendszabályok későn érkeztek ahhoz, hogy ténylegesen orvosolni tudják a kialakult helyzetet, a karhatalom bevetése pedig csak további alkalmat kínált az erőszakos akciókra. Természetesen ebben a sajátos rendszerben egyre kevésbé remélhette egy politikus, hogy megsértett méltóságát az írott törvények és az arra hivatott intézmények (pl. a képviselőház plénuma vagy a bíróság) helyreállíthatják, ezért gyakran maga szolgáltatott igazságot (pl. párbaj vagy pofozkodás útján).

Végül az is jól látható, hogy a képviselők közötti erőszakos akciók nem csupán a politikai elit különböző csoportjaira voltak hatással, de egyre gyakrabban érintették a parlamenti apparátust is, amely véltlen résztvevőként (gondoljunk például a hangzavarban dolgozni próbáló gyorsírókra) vagy a rend fenntartása közben belesodródott az eseményekbe és támadások céltáblájává vált. Továbbá minden bizonnyal hatott a képviselők viselkedésére a karzatok hallgatóságának és esetenként az utca tüntetőinek a hangulata is, mintahogy az elit magatartása is formálta a társadalom vélekedését a politika világáról és benne az országgyűlés tekintélyéről.

---

⁹⁰ A mentelmi bizottság jelentéseiben olvasható adatok szerint például a párbajozó honatyák rendszerint néhány napi államfogházban eltöltendő elzárással megúszták, de az is többször előfordult, hogy a király kegyelemben részesített politikusokat. A hazai ítélkezési gyakorlat enyhességéről lásd Vámbéry Rusztem: A párbaj Angliában és nálunk. *Husadik Század* 1902. január, 28-45. (különösen: 37-39.)